

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

**Ispitivanje utjecaja informacije o spolnoj orijentaciji aktera
na objašnjavanje uspjeha/neuspjeha ovisno o vrsti zadatka**

DIPLOMSKI RAD

MENTOR: Dr. sc. Željka Kamenov

NINA PAVLIN-BERNARDIĆ

Zagreb, 2003.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
UVOD.....	4
CILJ I PROBLEM ISTRAŽIVANJA.....	25
METODOLOGIJA.....	27
REZULTATI I RASPRAVA.....	35
ZAKLJUČAK.....	53
LITERATURA.....	55
PRILOZI.....	58

SAŽETAK

Istraživanje se bavi utjecajem informacije o spolnoj orijentaciji aktera na to kako će promatrač atribuirati postignuće te osobe na tipično muškom i tipično ženskom zadatku. Primijenjen je eksperimentalni nacrt faktorijalnog tipa. Manipulacija nezavisnim varijablama ostvarena je konstrukcijom eksperimentalnih priča. Nezavisne varijable bile su: spol aktera priče, spolna orijentacija aktera priče, vrsta zadatka, postignuće i spol promatrača. Zavisne varijable bile su procjene ispitanika na kauzalnim dimenzijama mjesta uzročnosti, stabilnosti i podložnosti kontroli, prikupljene primjenom Russellove skale kauzalnih dimenzija. Ispitanici su bili učenici prvih, drugih, trećih i četvrtih razreda gimnazije "Lucijan Vranjanin" u Zagrebu. Zadaci koji su u eksperimentalnim pričama korišteni kao tipično muški i tipično ženski dobiveni su u predistraživanju, u kojem je sudjelovalo 59 ispitanika. U glavnom istraživanju sudjelovalo je 350 ispitanika, 179 ženskih i 171 muških. Rezultati ukazuju na to da na kauzalnoj dimenziji stabilnosti postoji interakcijski efekt spola aktera, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća. Obrazac atribucije postignuća koji u tipično muškom ili tipično ženskom zadatku vrijedi za osobu heteroseksualne orijentacije, u istom zadatku vrijedi i za osobu suprotnog spola homoseksualne orijentacije. Na dimenzijama mjesta uzročnosti i podložnosti kontroli nije se pokazala interakcija ovih varijabli. Razlika između muških i ženskih promatrača u atribuiranju uspjeha i neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima nije se pokazala statistički značajnom niti na jednoj od tri kauzalne dimenzije.

Ključne riječi: atribucije; spolna orijentacija; spolni stereotipi; stereotipi o homoseksualcima

1. UVOD

Kognitivna socijalna psihologija postala je u posljednjih nekoliko desetljeća dominantan pristup u socijalnoj psihologiji. Pristalice ovog pristupa smatraju da se većina našeg ponašanja može razumjeti preko shvaćanja kako je svijet kognitivno reprezentiran:

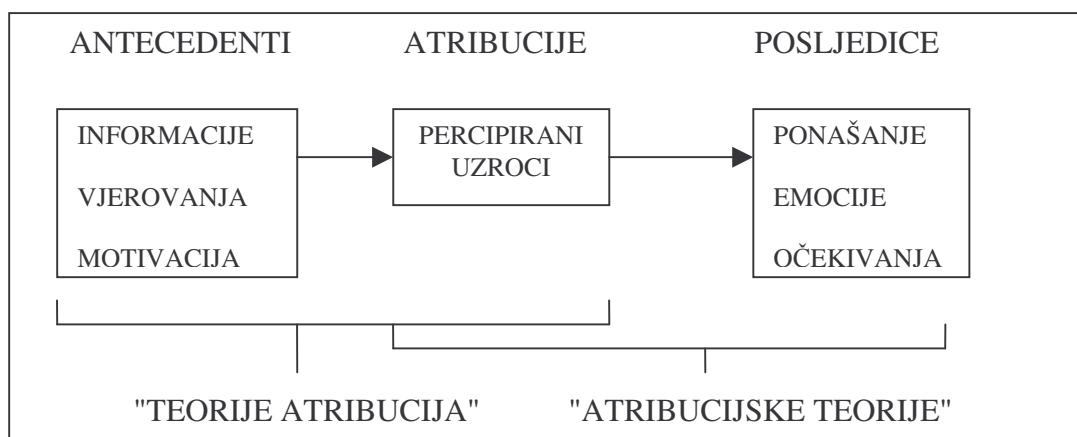
naših impresija, načina zaključivanja i kauzalnih atribucija. U istraživanjima socijalne kognicije naglasak je na kognitivnim procesima kao posrednicima između situacije u kojoj se pojedinac nalazi i njegovog ponašanja i doživljavanja.

Čovjek nije pasivan promatrač svijeta oko sebe, on nastoji razumjeti različite događaje i druge ljude, kao i motive vlastitog ponašanja. U nastojanju da razumijemo događaje oko nas, često se pitamo zašto se nešto dogodilo, ili zašto je netko postupio na određeni način. Naši zaključci o uzrocima ponašanja druge osobe bitni su jer određuju naše reakcije prema toj osobi i odluke vezane uz nju. Traženje objašnjenja i uzroka vlastitog i tuđeg ponašanja omogućuje nam da predvidimo i steknemo određenu kontrolu nad onim što se događa oko nas. Ipak, naši zaključci nisu uvijek objektivni, već su podložni raznim pogreškama i pristranostima.

1.1. Teorije atribucija

Teorije atribucija proučavaju kako ljudi objašnjavaju, odnosno čemu atribuiraju ili pripisuju uzroke vlastitog ponašanja i ponašanja drugih (Pennington, 1997).

Kelley i Michela (1980) u svom cjelovitom modelu područja atribuiranja razlikuju antecedente i posljedice atribuiranja. Teorije koje se bave vezom između antecedenata (informacije, vjerovanja i motivacija) i atribucija nazivaju se *teorije atribucija*. U istraživanjima vezanim za teorije atribucija sistematski se zahvaćaju ili manipuliraju antecedenti, dok se posljedicama atribuiranja ova istraživanja ne bave. Teorije koje se bave vezom između atribucija i posljedica atribuiranja (ponašanje, emocije i očekivanja) nazivaju se *atribucijske teorije*. U istraživanjima vezanim za takve teorije manipulira se percipiranim uzrocima kako bi se ispitalo njihovo djelovanje na ponašanje, emocije i očekivanja. Cjeloviti model područja atribuiranja prikazan je na Slici 1.

SLIKA 1. Cjeloviti model područja atribuiranja

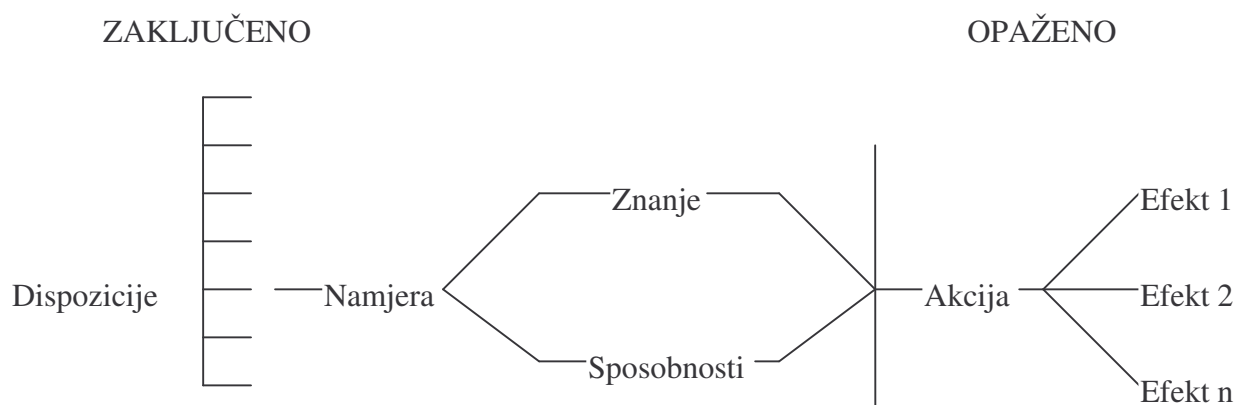
(prema Kelley i Michela, 1980)

U području atribucija osobito su značajni radovi F. Heidera (1958), o kojem se i govori kao o "ocu" atribucijskog pristupa, Jonesa i Davisa (1965), Kelleya (1967, 1973) i Weinerja (1979, 1980) (prema Kamenov, 1991).

Heider je pokušao objasniti kako ljudi u svakodnevnom životu, ili "naivni psiholozi", objašnjavaju postupke drugih i događaje iz svoje okoline (Hewstone, 1998). Smatrao je da je proučavanje "psihologije zdravog razuma" važno, jer ljudi postupaju na temelju svojih zdravorazumskih uvjerenja, bez obzira na to jesu li ona točna ili ne, a takva je naivna psihologija i vrijedan izvor znanja koje znanstvena psihologija može koristiti. Prema Heideru, nisu psihološki važni stvarni uzroci događaja i ponašanja, već je važno kako ljudi percipiraju te uzroke. Ljudi žele pronaći stabilne uzroke koji su u pozadini varijabilnog ponašanja drugih i na taj način pokušavaju predvidjeti i kontrolirati svijet oko sebe. Jedan od njegovih značajnih doprinosa je razlikovanje osobnih i situacijskih uzroka. Smatrao je da se uzrok ponašanja može percipirati u osobi, dakle pripisati unutrašnjim uzrocima, ili u situaciji, tj. vanjskim uzrocima, ili u nekoj kombinaciji tih dvaju elemenata. Percepcija uzroka ponašanja, slično kao i percepcija fizičkih objekata, ovisi o značajkama onog koji percipira, osobina ponašanja koje se percipira i društvenog konteksta u kojem se ponašanje događa (Heider, 1958, prema Pennington, 1997). Heiderove postavke potakle su brojna daljnja istraživanja u ovom području.

Model korespondentnog zaključivanja

Jones i Davis (1965) opisali su na koji način ljudi donose zaključke o namjerama i osobinama drugih ljudi na temelju njihovog ponašanja. Termin "korespondentnost" odnosi se na stupanj slaganja ponašanja i zaključenog atributa: ukoliko isti termin može poslužiti za i opisivanje nečijeg ponašanja i za opisivanje njegovih dispozicija, zaključak je korespondentan (Kamenov, 1991). Prema modelu korespondentnog zaključivanja, postoje dva stupnja u donošenju unutrašnje atribucije: atribucija namjere i atribucija dispozicije. Nečije ponašanje ćemo atribuirati namjeri ako smatramo da je osoba znala kakve će efekte proizvesti i ako smatramo da je sposobna proizvesti takve efekte. Za atribuciju dispozicijama, glavna postavka Jonesa i Davisa je: što je manje distinktivnih razloga za određeno ponašanje i što je manja socijalna poželjnost ponašanja, to ponašanje više govori o dispozicijama osobe. Na Slici 2 shematski je prikazan Jonesov i Davisov model atribuiranja. U modifikaciji ovog modela, Jones i McGillis (1976, prema Ross & Fletcher, 1985) umjesto pretpostavke o utjecaju socijalne poželjnosti ponašanja navode da samo ponašanja koja ne potvrđuju očekivanja daju informacije o akteru.

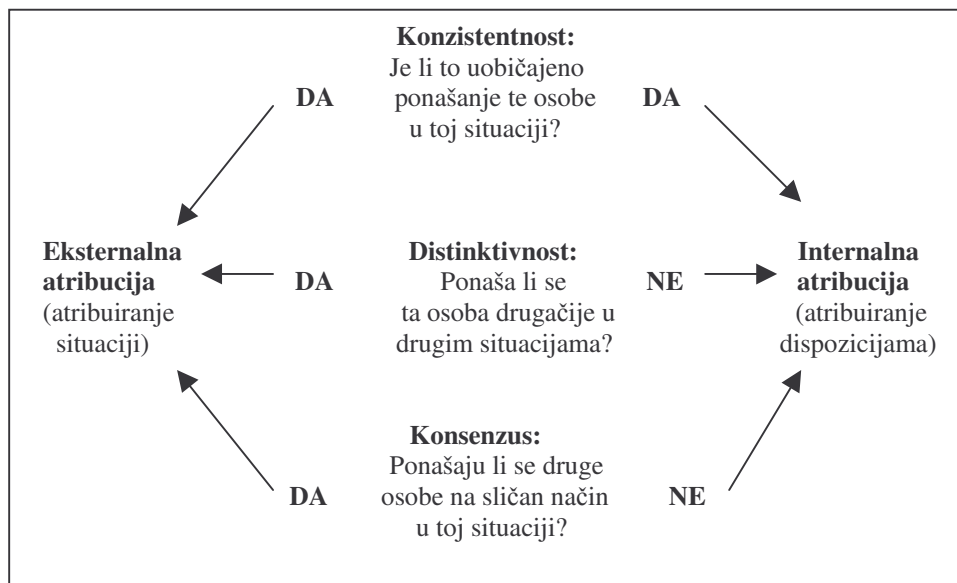
SLIKA 2. Prikaz atribuiranja u modelu korespondentnog zaključivanja
(Jones i Davis, 1965, prema Hewstone, 1998)

Kelleyev model atribucije uzročnosti i kauzalne sheme

Kelley (1967) je postavio model u kojem polazi od pitanja: koje informacije ljudi koriste pri zaključivanju o uzrocima opaženog ponašanja ili događaja? On razlikuje dva različita načina oblikovanja atribucija, ovisno o informacijama dostupnim promatraču. U prvom slučaju, opažatelj raspolaže informacijama iz više izvora i može opažati kovariranje ishoda i njegovih mogućih uzroka. U drugom slučaju, promatrač ima samo jednu mogućnost opažanja određenog ishoda ili učinka i na temelju tog jednog opažanja mora razmotriti niz čimbenika koji su mogući uzroci promatranog ishoda.

Kelley je smatrao da se ljudi prilikom donošenja atribucija vode principom kovarijacije. To znači da se efekt atribuiru uzroku koji je prisutan kada je i efekt prisutan, a odsutan kad je i efekt odsutan. Međutim, kako percepcija kovarijacije može biti pod velikim utjecajem promatračevih prekonceptija o uzročno-posljedičnim odnosima, pa čak i potpuno pogrešna, princip kovariranja treba ograničiti na percipiranu kovarijaciju (Kamenov, 1991). Kelley je bazirao svoj model na statističkom postupku analize varijance (ANOVA), kojim se ispituju promjene u zavisnoj varijabli (efekt) prilikom manipulacije nezavisnim varijablama (uvjeti).

Prema Kelleyevom ANOVA modelu, određene kombinacije informacija dovode do određenih atribucija. Pri oblikovanju atribucija ljudi koriste tri vrste informacija: informacije o konzistentnosti ili dosljednosti (ponaša li se osoba dosljedno u takvim situacijama), konsenzusu ili suglasnosti (ponašaju li se drugi ljudi slično u takvim situacijama) i distinktivnosti ili različitosti (ponaša li se ta osoba na sličan način u drugim situacijama). Kelley smatra da će kombinacija informacija o visokoj konzistentnosti, visokom konsenzusu i visokoj distinktivnosti dovesti do toga da promatrač ponašanje ili ishod pripiše situacijskim faktorima (vanjska ili eksternalna atribucija). Kombinacija informacija o visokoj konzistentnosti, niskom konsenzusu i niskoj distinktivnosti promatrača će navesti da ponašanje ili ishod pripiše osobi (unutrašnja ili internalna atribucija). (Slika 3).

Izvor: Myers, 1993.

SLIKA 3. Kelleyevi uvjeti internalnog i eksternalnog atribuiranja

Eksperimentalnu provjeru Kelleyevog modela provela je McArthur (1972, prema Hewstone, 1998), manipulirajući informacije koje je ispitanicima dala o fiktivnoj osobi. Potvrdila je Kelleyeva predviđanja o načinu na koji kombinacije informacija o konzistentnosti, konsenzusu i distinktivnosti utječu na donošenje internalnih i eksternalnih atribucija. Njezino istraživanje također je pokazalo da postoje i uvjeti za atribuiranje specifičnim okolnostima, a to su: niska konzistentnost, niski konsenzus i visoka distinktivnost. Pokazalo se i da sve tri vrste informacija nisu podjednako važne, iako je Kelley smatrao da jesu. Ispitanici su percipirali da su informacije o distinktivnosti najvažnija vrsta informacija, a informacije o konzistentnosti najmanje važna vrsta informacija.

Mnoge empirijske provjere daju podršku Kelleyevom modelu atribucije uzročnosti, ali postoje i brojni prigovori ovom modelu. Princip kovarijacije je ograničen jer korelacija ne podrazumijeva nužno uzročnost, niti uzročnost ne uključuje nužno korelaciju. Također, u istraživanjima se ispitanicima prezentiraju informacije koje ljudi u svakodnevnim prilikama možda ne traže niti koriste. Garland i sur. (1975, prema Pennington, 1997) pokazali su da se, kad se ljudima dopustilo da traže bilo koje informacije koje žele, tek 23% zahtjeva odnosilo na informacije o konzistentnosti, konsenzusu i distinktivnosti. Iako model može točno opisati kako koristimo ove tri vrste

informacija, ne uspijeva uključiti ostale informacije koje ljudi mogu smatrati podjednako važnima kada donose atribucije.

Bitan nedostatak modela je u tome što zahtijeva višestruka opažanja kako bi se dobile informacije o konzistentnosti, konsenzusu i distinktivnosti. Kelley je odgovorio na tu kritiku ističući da je detaljno procesiranje po ANOVA modelu prikladno u nekim slučajevima u kojima se provodi, ali "potpuna kauzalna analiza po idealnom modelu nije prikladna u većini svakodnevnih prilika" (1972, prema Hewstone, 1998). On priznaje da opažaču mogu nedostajati informacije, kao i vrijeme i motivacija za višekratno opažanje. U slučaju kad opažatelj nema sve informacije, nego samo informacije o ponašanju osobe u jednoj prigodi, atribucije se donose na temelju kauzalnih shema. Kauzalne sheme predstavljaju sustav vjerovanja i pretpostavki proizašlih iz iskustva o tome kako se određene vrste uzroka kombiniraju da bi proizveli određene efekte. Kelley razlikuje dvije vrste kauzalnih shema: shema dovoljnosti i shema nužnosti. Prema shemi dovoljnosti, da bi se proizveo efekt dovoljan je samo jedan od dva ili više mogućih uzroka. Prema shemi nužnosti, da bi se proizveo efekt potrebno je više istovremenih uzroka.

Kauzalne sheme omogućuju promatraču predviđanje ishoda na temelju prisutnosti ili odsutnosti određenog uzroka, kao i zaključivanje o uzrocima na temelju određenog ishoda. Kelley je postavio i hipotezu o tome da će se shema dovoljnosti koristiti u objašnjavanju uobičajenih, očekivanih događaja, a shema nužnosti pri objašnjavanju neuobičajenih ili ekstremnih događaja, što su neka istraživanja i potvrdila (Kun i Weiner, 1973, prema Hewstone, 1998). On smatra da su kauzalne sheme važne iz tri razloga: (a) pomažu promatraču u donošenju atribucija kada su informacije nepotpune; (b) sheme predstavljaju opće koncepcije o uzrocima i efektima, koje se mogu koristiti u različitim područjima svakodnevnog života i (c) omogućuju promatraču da brzo i lako donosi složene zaključke.

Kelley (1972, prema Hewstone, 1998) smatra da interpretacija dane kovarijacijske analize često ovisi o promatračevim prethodnim kauzalnim atribucijama, što znači da se kauzalne atribucije donose na temelju integracije principa kovarijacije i kauzalnih shema. O tome jesu li atribucije "vođene podacima" (kovarijacijom) ili "vođene teorijom" još se uvijek vode rasprave.

Weinerov model atribucije postignuća

Weinerov model atribucije postignuća prvi put je iznesen u članku "Percipiranje uzroka uspjeha i neuspjeha" (Weiner, Frieze, Kukla, Reed, Rest & Rosenbaum, 1971; prema Kamenov, 1991). Taj je model organiziran tako da obuhvaća antecedente, atribucije i posljedice tih atribucija, dakle sva tri koraka u generalnom modelu područja atribuiranja, dok se za model Jonesa i Davisa i Kelleyev model može reći da su primarno zainteresirani za odnos između antecedenata i atribucija, a posljedicama koje proizilaze iz tih atribucija se ne bave.

Weiner i suradnici su najprije pretpostavili da, u kontekstu postignuća, ljudi za interpretiranje i predviđanje rezultata najviše koriste četiri uzroka: sposobnost, zalaganje, težinu zadatka i sreću. Ipak, kasnija su istraživanja pokazala da postoji puno više uzroka koje ljudi koriste pri atribuiranju svog ili tuđeg uspjeha ili neuspjeha (npr. druge osobe, raspoloženje, umor, bolest itd.), što ovisi i o konkretnom području aktivnosti (npr. testovi u školi, sportska događanja, politički izbori, odbijanje i prihvatanje u socijalnoj situaciji). Zbog velikog broja mogućih uzroka i potrebe za njihovim međusobnim uspoređivanjem, bilo je nužno razviti njihovu klasifikacijsku shemu ili taksonomiju. Weiner i suradnici (1971., prema Weiner, 1985) su prvo pretpostavili postojanje dviju kauzalnih dimenzija: mjesto uzročnosti i stabilnost. Mjesto uzročnosti ili lokus kauzalnosti odnosi se na lokaciju uzroka, tj. na pitanje je li uzrok unutar ili izvan osobe. Tako na ovoj dimenziji razlikujemo internalne (unutrašnje) i eksternalne (vanjske) uzroke. Stabilnost se odnosi na promjenjivost uzroka tijekom vremena, pa tako razlikujemo uzroke koji su stabilni, tj. ne mijenjaju se u vremenu i one koji su nestabilni, promjenjivi u vremenu.

Rosenbaum (1972, prema Weiner, 1985) je ovoj dvodimenzionalnoj klasifikaciji uputio kritiku, navodeći da se npr. umor, raspoloženje i trenutno zalaganje ubrajaju u istu kategoriju, internalne i nestabilne uzroke, iako se međusobno razlikuju. Zalaganje pojedinac može smanjiti ili povećati ovisno o svojoj volji, a raspoloženje i umor u većini slučajeva nisu podložni voljnoj kontroli. Slična distinkcija može se naći i među internalnim i stabilnim faktorima, npr. lijenost i tolerantnost je moguće kontrolirati, dok talent za matematiku ili umjetnost nije. Stoga je uvedena i dimenzija podložnosti kontroli, s obzirom na koju razlikujemo uzroke koji su podložni kontroli i koji nisu podložni kontroli. Trodimenzionalna klasifikacijska shema uzroka uspjeha i neuspjeha prikazana je u Tablici 1.

TABLICA 1. *Trodimenzijska klasifikacijska shema uzroka uspjeha i neuspjeha*

	INTERNALNI		EKSTERNALNI	
	STABILNI	NESTABILNI	STABILNI	NESTABILNI
NEPODLOŽNI KONTROLI	sposobnost	raspoloženje	težina zadatka	sreća
PODLOŽNI KONTROLI	tipično zalaganje	trenutno zalaganje	nastavnik	trenutna pomoć drugih

Izvor: Kamenov, 1991.

Weiner upozorava da je točno značenje uzroka podložno subjektivnim interpretacijama, pa može varirati od osobe do osobe ili od situacije do situacije. Tako se sreća može smatrati vanjskim, nestabilnim uzrokom uspjeha, ali moguće je da se percipira i kao trajna karakteristika nekih ljudi. Ipak, on ističe da kauzalne dimenzije na koje se uzroci smještaju ostaju konstantne, nepromjenjive, dok se položaj određenog uzroka na tim dimenzijama kod različitih osoba ili u različitim situacijama može mijenjati (Weiner, 1985).

Meyer (1980) je faktorskom analizom potvrdio trodimenzionalnu strukturu koju predlaže Weiner, a i druga istraživanja također potvrđuju postojanje kauzalnih dimenzija mjesta uzročnosti, stabilnosti i podložnosti kontroli (Passer, 1977; Michela, Peplau & Weeks, 1980, prema Russell, 1982). Ipak, iako teorija pretpostavlja da su tri dimenzije ortogonalne, istraživanje Andersona (1983, prema Weiner, 1985) ukazuje na postojanje korelacija među dimenzijama. U nekim istraživanjima pojavile su se i druge dimenzije, kao što su intencionalnost i globalnost, ali Weiner (1986, prema Hewstone, 1998) smatra da one nemaju takvu teorijsku i empirijsku podršku kao njegove tri dimenzije.

Weiner se u okviru svoje teorije bavio antecedentima atribuiranja, ali je pridavao posebnu važnost i posljedicama atribuiranja. Glavni antecedenti kauzalnog atribuiranja postignuća su: informacije, kauzalne sheme, tj. vjerovanja, motivacija i određene individualne razlike. Weiner se oslanja na Kelleyev model i također govori o informacijama o konzistentnosti, konsenzusu i distinktivnosti. Read i Stephan (1979, prema Kamenov, 1991), proveli su istraživanje u kojem su pokazali da informacija o visokoj konzistentnosti vodi atribuciji stabilnim faktorima, a informacija o niskoj konzistentnosti vodi atribuciji nestabilnim faktorima. Također, visoki konsenzus vodi

atribuciji eksternalnim faktorima, a ishodi niskog konsenzusa atribuiraju se internalnim faktorima. Kao i Kelley, Weiner govori o kauzalnim shemama, tj. o "shemi dovoljnosti" i "shemi nužnosti". Kun i Weiner (1973, prema Hewstone, 1998) pokazali su da se "shema dovoljnosti" javlja u situacijama tipičnog rezultata, kao što je uspjeh u laganom zadatku. Dakle, tu se uspjeh u zadatku opisuje jednim uzrokom (npr. potrebna je bilo sposobnost, bilo zalaganje). "Shema nužnosti" se javlja u situacijama neuobičajenog rezultata, kao što je uspjeh u jako teškom zadatku (u ovom slučaju potrebne su i sposobnost i zalaganje). Weiner smatra da je i motivacija bitna za pristupanje procesu atribuiranja. Istraživanja su pokazala (prema Weiner, 1985) da ljudi češće traže uzroke nakon neuspjeha nego nakon uspjeha, češće nakon neočekivanih nego nakon očekivanih događaja i nakon događaja koji imaju posebnu važnost za osobu. Od bitnih individualnih razlika mogu se istaknuti izraženost motiva za postignućem, spol aktera i položaj aktera ili promatrača.

Bitan dio Weinerove teorije odnosi se na posljedice atribuiranja – očekivanja, emocije i ponašanje. Pokazalo se da je očekivanje budućeg uspjeha ili neuspjeha povezano s dimenzijom stabilnosti. Na afektivnom planu, Weiner razlikuje emocije koje ovise o rezultatu (uz uspjeh se veže zadovoljstvo, sreća, a uz neuspjeh nezadovoljstvo i tuga) i emocije koje ovise o specifičnom uzroku. Tako, na primjer, atribuiranje uspjeha internalnim uzrocima (sposobnost i zalaganje) pobuđuje osjećaj ponosa, vlastite kompetentnosti, zadovoljstva. Atribuiranje neuspjeha sposobnosti smanjuje samopoštovanje, a povezano je i s anksioznošću i depresijom. Emocija krivnje javlja se u slučaju da se neuspjeh pripiše nedovoljnom zalaganju, a atribuiranje i uspjeha i neuspjeha sreći izaziva reakciju iznenađenja (Weiner, Russell & Lerman, 1979). Očekivanja i emocije djeluju na kasnije ponašanje samog aktera u situaciji postignuća, a utječu i na ponašanje promatrača prema akteru.

Weinerov model bio je jako utjecajan i izvan domene postignuća, pa je tako atribucijski pristup našao svoju primjenu u brojnim područjima, kao što su usamljenost, depresija, pružanje pomoći, bračni problemi, donošenje presuda, itd.

1.2. Pristranosti u atribuiranju

Teorije atribucija opisuju proces atribuiranja kao racionalan i logičan proces. Ipak, treba reći da su već i Heider, Kelley, te Jones i Davis ukazivali na to da je proces atribuiranja podložan pogreškama. U percepciji uzroka ponašanja mogu se javiti brojne pogreške i pristranosti, što je potaklo mnoga istraživanja koja su dala bolji uvid u proces kauzalnog atribuiranja. Tako su identificirane osnovna atribucijska pogreška, krajnja atribucijska pogreška, razlika između izvođača i promatrača, pristranost u vlastitu korist i hedonistička važnost. Kako su osnovna atribucijska pogreška, razlika između izvođača i promatrača i pristranost u vlastitu korist potakle najviše zanimanja, ovdje će biti ukratko opisane.

Osnovna atribucijska pogreška

Heider je (1944, 1958, prema Hewstone, 1998) upozorio da su promjene u okolini uzrokovane postupcima ljudi u kombinaciji s drugim faktorima, ali postoji tendencija da se promjene u potpunosti pripišu osobi. Ross (1977, prema Pennington, 1997) osnovnu atribucijsku pogrešku definira kao "sklonost podcjenjivanju važnosti situacijskih odrednica i precjenjivanju stupnja u kojem postupci i njihove posljedice odražavaju dispozicije izvođača".

U jednom od prvih istraživanja koja su se bavila ovom pogreškom u atribuiranju, Jones i Harris (1967, prema Myers, 1993) su ispitanicima dali na čitanje eseje članova debatnog kluba, koji su bili za ili protiv Fidela Castra. Za neke eseje im je rečeno da su pisani slobodnim izborom, a za druge da je autoru bilo zadano da napiše esej koji zastupa takvo stajalište. Pokazalo se da su ispitanici autoru pripisali stav u skladu s onim koji je zastupan u eseju, čak i ako im je bilo rečeno da autor nije sam odabrao stajalište o kojem će pisati, što znači da su podcijenili važnost situacijskih faktora.

Ross i suradnici (1977, prema Hewstone, 1998) su u svom istraživanju ispitanicima po slučaju dodijelili uloge ispitivača i natjecatelja u kvizu općeg znanja. I natjecatelji i ispitivači su previdjeli prednost koju nosi uloga ispitivača (da odabiru teška pitanja iz specifičnih područja koja dobro poznaju) i procijenili da je opće znanje

ispitivača veće od općeg znanja natjecatelja. Čini se i da osnovna atribucijska pogreška stoji u podlozi tendencije da se kao uzrok prometnih nesreća češće navodi "ljudski faktor" nego transportni sistem ili kvaliteta vozila (Barjonet, 1980, prema Hewstone, 1998).

Kao objašnjenje zašto se javlja osnovna atribucijska pogreška, Heider (1944, prema Hewstone, 1998) navodi da akter i njegovo ponašanje čine "uzročnu cjelinu": promatrač je usredotočen na izvođača, a ne na situaciju i zato dolazi do precjenjivanja uzročne važnosti izvođača. Ipak, ovo objašnjenje na individualnom nivou ne može se primijeniti na kulturalne i razvojne razlike. Tako je Miller (1984, prema Hewstone, 1998), pokazao se da na američkom uzorku povećava sklonost atribuiranja ponašanja osobnim karakteristikama, a na indijskom (hinduskom) uzorku povećava se sklonost atribuiranja ponašanja situacijskim faktorima. Jellison i Green (1981, prema Hewstone, 1998) su predložili da možda postoji socijalna norma za internalnost, tako da se u zapadnoj kulturi internalne atribucije vide kao poželjnije od eksternalnih atribucija.

Razlike između izvođača i promatrača

Osnovna atribucijska pogreška javlja se kada atribuiramo uzroke ponašanje drugih ljudi, a kada atribuiramo uzroke vlastitog ponašanja težimo naglašavanju situacijskih faktora. Ovo je poznato kao razlika između izvođača i promatrača. Dakle, pojedinci uzroke svom ponašanju najčešće traže u okolini, a promatrači uzroke tog istog ponašanja atribuiraju osobinama aktera. Tako je u eksperimentu Nisbetta i suradnika (1973, prema Pennington, 1997) od ispitanika traženo da objasne razloge vlastitog izbora predmeta studija, te razloge izbora predmeta studija svojih prijatelja. Ispitanici su za svoje razloge naveli vlastite interese i osobine ličnosti jednako kao i kvalitetu studija, dok su kao razloge svojih prijatelja naglašavali dispozicijske faktore.

Jones i Nisbett (1972, prema Kamenov, 1991) nude nekoliko mogućih razloga zašto dolazi do razlike između izvođača i promatrača: (a) izvođač bolje poznaje svoje ranije ponašanje i ima bolji uvid u variranje svog ponašanja u različitim situacijama; (b) za izvođača je istaknutija okolina, a za promatrača sam izvođač; (c) izvođač pokušava izbjeći odgovornost za socijalno nepoželjno ponašanje; (d) izvođač ima potrebu za kontrolom svog ponašanja. Najviše eksperimentalne podrške dobila je druga hipoteza, koja se tiče uloge perceptivne istaknutosti različitih podražaja. Izvođač i promatrač imaju

različitu perspektivu - promatrač je usmjeren na izvođača i njegovo ponašanje te stoga prenaglašava dispozicijske faktore, a izvođač nije usmjeren na vlastito ponašanje već na situaciju, okolinu. Storms (1973, prema Hewstone, 1998) je u svom eksperimentu pokazao da je moguće utjecati na smjer te razlike u atribuiranju aktera i promatrača mijenjajući poziciju gledanja. U eksperimentu je dvoje ispitanika razgovaralo a dvoje promatralo, tako da je jedan promatrač gledao jednog a drugi drugog ispitanika. Razgovor je sniman videokamerom. Kada su ispitanici vidjeli videosnimku tzv. suprotne orijentacije (izvođači su promatrali sami sebe kako razgovaraju a promatrači su gledali osobu koju nisu trebali promatrati), došlo je do promjene smjera uobičajenih atribucijskih razlika. Broj situacijskih atribucija aktera se smanjio, a broj situacijskih atribucija promatrača se povećao. Slične rezultate dobili su Regan i Totten (1975, prema Pennington, 1997) tako što su od ispitanika tražili da empatiziraju s osobom koju su trebali promatrati.

Iako veći broj dosadašnjih istraživanja ukazuje na to da se razlika između izvođača i promatrača može najbolje objasniti perceptivnom istaknutošću, Hewstone (1998) upozorava da se zbog različitih metoda i mjera korištenih u istraživanjima sigurni zaključci o tome još uvijek ne smiju donositi.

Priistranost u vlastitu korist

Priistranost u vlastitu korist (engl. "self-serving bias") sastoji se u tome da su ljudi skloni svoje uspjehe pripisivati vlastitim zaslugama (npr. sposobnosti, zalaganju, savjesnosti), a svoje neuspjehe vanjskim faktorima ili "lošoj sreći" (Petz, 1992). Dakle, može se reći da postoje dvije vrste priistranosti u vlastitu korist: "samoprecjenjivanje", koje se odnosi na pripisivanje vlastitog uspjeha internalnim uzrocima, i "obrambena priistranost", koji se odnosi na pripisivanje vlastitog neuspjeha eksternalnim uzrocima (Hewstone, 1998).

Kingdon (1967, prema Hewstone, 1998) je intervjuirao uspješne i neuspješne američke političare i tražio od njih da navedu glavne faktore koji su doveli do njihovih poraza ili pobjeda tijekom godina. Političari su atribuirali svoje pobjede internalnim faktorima – svom napornom radu, strategiji kampanje, građenju reputacije i sl. Poraze su atribuirali eksternalnim faktorima – stranačkom sastavu u toj izbornoj jedinici, nedostatku

novca, poznatom imenu svog suparnika i sl. Grove i suradnici (1991, prema Myers, 1993) pokazali su da sportaši zaslugu za svoje uspjehe pripisuju sebi, ali uzroke poraza vide u vanjskim faktorima, kao što su npr. nepravedne sudačke odluke.

Miller i Ross (1975, prema Hewstone, 1998) smatraju da postoje dokazi jedino za atribucijsku pristranost "samoprecjenjivanja" i da se ona može objasniti kognitivnim faktorima. Navode tri osnovna razloga pojave ove pristranosti: (1) ljudi više očekuju uspjeh nego neuspjeh, a veća je vjerojatnost da će sebi atribuirati očekivane nego neočekivane ishode; (2) veća je vjerojatnost da će ljudi percipirati kovarijancu između ponašanja i ishoda ako ih prati iskustvo uspjeha, nego stalnog neuspjeha; (3) ljudi pogrešno temelje svoje procjene o međuzavisnosti ponašanja i ishoda ponašanja na frekvenciji poželjnih ishoda, a ne na svim ishodima.

Ovakvo objašnjenje pristranosti u vlastitu korist naglašava isključivo kognitivne faktore, ali postoje i motivacijska objašnjenja. Zuckerman (1979, prema Hewstone, 1998) u pregledu literature na tu temu zaključuje da potreba za održanjem samopoštovanja direktno utječe na atribuciju ishoda zadatka. Jačina tog utjecaja ovisi, između ostalog, o tome u kojoj mjeri je pobuđivano samopouzdanje kod ispitanika. Također, on navodi da se gotovo u svim eksperimentalnim istraživanjima pokazala pristranost u vlastitu korist i za uspjeh i za neuspjeh. Weary (1978, 1980, prema Hewstone, 1998) smatra da pozitivna i negativna emocionalna stanja koja nastaju zbog uspjeha i neuspjeha posreduju u donošenju uzročnih atribucija za vlastite ishode. Tako "samoprecjenjivanje" koristimo za održavanje relativno visokog nivoa pozitivnog emocionalnog stanja, a "obrambene" atribucije nam služe za ublažavanje visokog nivoa negativnog emocionalnog stanja.

Efekt suprotan pristranosti u vlastitu korist može se opaziti u situacijama kada ljudi procjenjuju uspjeh ili neuspjeh njima mrske osobe. U tom slučaju uspjeh te osobe se pripisuje slučaju ili povoljnim prilikama, a neuspjeh se pripisuje niskim sposobnostima, nemotiviranosti i sl. Ista pojava opažena je kod ljudi s predrasudama prema ženama (prema Petz, 1992).

Pennington (1997) upozorava da rezultati istraživanja koja se bave pristranosti u vlastitu korist nisu sasvim dosljedni i da su dokazi za ovu pristranost slabiji i kontroverzniji od dokaza za osnovnu atribucijsku pogrešku ili za razlike između izvođača i promatrača.

1.3. Uloga stereotipa u procesu atribuiranja

Stereotipi i predrasude

Myers (1993) definira stereotipe kao uvjerenja o karakteristikama grupe ljudi koja su pretjerano generalizirana, uglavnom netočna i otporna na promjene. Stereotipe karakteriziraju tri osobine: (a) ljudi se kategoriziraju po vrlo vidljivim značajkama, kao što su spol, rasa, nacionalnost, fizički izgled itd.; (b) svim članovima te kategorije pripisuje se posjedovanje istih značajki, i (c) bilo kojem pojedincu za kojeg se percipira da pripada toj kategoriji pripisuje se posjedovanje tih stereotipnih značajki (Pennington, 1997). Termin "stereotip" prvi je u društvenim znanostima upotrijebio novinar Walter Lippman 1922. godine. On je opisao stereotipe kao "slike u našim glavama", smatrajući da je realni svijet koji nas okružuje previše složen da bi se u potpunosti mogao reprezentirati, pa ljudi percipiraju svijet prema principima koji im olakšavaju obradu informacija i reduciraju tu kompleksnost, stvarajući vlastite reprezentacije svijeta. Ovo Lippmanovo shvaćanje slično je današnjim kognitivističkim shvaćanjima stereotipa (prema Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1994).

Predrasude su neopravdani negativni stavovi o pripadnicima neke grupe. One podrazumjevaju pristranost spram neke osobe isključivo na temelju pripadnosti te osobe određenoj grupi (Myers, 1993). Kako stav možemo definirati kao stečenu, relativno trajnu i stabilnu organizaciju pozitivnih ili negativnih emocija, vrednovanja i reagiranja prema nekom objektu (Petz, 1992), možemo reći da strukturu predrasuda, kao i strukturu svakog stava, čine emocionalna, kognitivna i konativna komponenta na koje ukazuje definicija. Mnogi autori smatraju da stereotip čini kognitivnu komponentu predrasude (Harding, Proshansky, Kutner i Chein, 1969; Secord i Backman, 1974, prema Devine, 1989).

Važno je naglasiti razliku između znanja o kulturalnim stereotipima i osobnih uvjerenja, koja mogu ali i ne moraju odgovarati tim stereotipima. Devine (1989) smatra da su, zbog socijalizacijskih utjecaja, osobe s izrazitim predrasudama i one s manje izrazitim predrasudama podjednako dobro upoznate s kulturalnim stereotipima. Ona je

pokazala da se stereotip automatski aktivira u prisustvu člana stereotipizirane grupe, ali osobe s manje izrazitim predrasudama svjesno inhibiraju automatski aktiviran stereotip, dakle kod njih se javljaju kontrolirani procesi.

Spolni stereotipi

Spolni stereotipi su uvjerenja o karakteristikama tipičnog muškarca i tipične žene (Schaefer & Lamm, 1995). Deaux i Lewis (1983, prema Deaux & Lewis, 1984) ukazuju na to da postoje četiri komponente spolnih stereotipa: osobine ličnosti, ponašanja, zanimanja i fizički izgled, prema kojima ljudi razlikuju tipičnog muškarca i tipičnu ženu. Blisko povezane sa spolnim stereotipima su spolne uloge, koje utječu na spolne stereotipe i obrnuto. Spolnu ulogu čine određena ponašanja, stavovi i aktivnosti koje društvena zajednica očekuje od pripadnika određenog spola (Schaefer & Lamm, 1995).

Istraživanja iz područja spolnih stereotipa pokazala su da se tipični muškarac smatra asertivnijim, aktivnijim, objektivnijim, racionalnijim i kompetentnijim od tipične žene, a tipična žena se smatra pasivnijom, emocionalnijom, submisivnijom, suosjećajnijom i osjetljivijom od tipičnog muškarca (Bem, 1974; Broverman, Vogel, Broverman, Clarkson & Rosenkratz, 1972; McKee & Sherriffs, 1957; Ruble & Ruble, 1980; Sherrifs & McKee, 1957; Spence & Helmreich, 1978, prema Locksley, Borgida, Brekke & Hepburn, 1980). Za muškarce se tako smatra da u većoj mjeri posjeduju tzv. instrumentalne karakteristike, na primjer orijentirani su prema cilju, neovisni i odlučni, a za žene da u većoj mjeri posjeduju tzv. ekspresivne karakteristike, na primjer orijentirane su na međuljudske odnose, ljubazne i osjećajne (Spence, Deaux & Helmreich, 1985). Ipak, pokazalo se da spolni stereotipi utječu na procjenu osoba i njihovog ponašanja u situacijama kada imamo malo dodatnih informacija o osobi osim njene pripadnosti socijalnoj kategoriji, a s povećanjem broja drugih informacija utjecaj stereotipa na procjenu osobe se smanjuje. Moguće je da osoba ima snažne spolne stereotipe i istovremeno bez stereotipa procjenjuje ljude s kojima je često u interakciji (Locksley, Borgida, Brekke & Hepburn, 1980).

Dakle, nije teško dokumentirati da u prosjeku ljudi imaju različita očekivanja za žene i za muškarce u pogledu osobina ličnosti, ponašanja vezanih uz ulogu, zanimanja, fizičkog izgleda i sposobnosti (Deaux & Lewis, 1983; Swim, 1994, prema Swim & Sanna, 1996). Međutim, veliko neslaganje veže se uz pitanje koliko i na koji način ta

očekivanja utječu na procjene vezane uz određenu osobu. Veliko područje istraživanja usmjereno je na ispitivanje posljedica spolnog stereotipiziranja na atribucije uspjeha i neuspjeha drugih ljudi.

Atribucije uspjeha i neuspjeha muškaraca i žena

Mnoga istraživanja koja su se bavila utjecajem spola na atribuiranje postignuća ukazuju na to da je veća vjerojatnost da će se uspjeh muškaraca atribuirati sposobnosti, a uspjeh žena zalaganju ili sreći. Također je vjerojatnije da će se neuspjeh muškaraca atribuirati nedovoljnom trudu ili slaboj sreći, a neuspjeh žena nedostatku sposobnosti. Ove se razlike javljaju bez obzira na spol promatrača, tj. i muški i ženski promatrači slažu se u atribucijama uspjeha i neuspjeha muških i ženskih aktera (prema Ross & Fletcher, 1985).

Jedan od modela koji objašnjavaju razlike u atribucijama postignuća muškaraca i žena je model očekivanja. Deaux (1984, prema Swim i Sanna, 1996) navodi da se ishodi koji su u skladu s očekivanjima atribuiraju stabilnim uzrocima (sposobnosti i težini zadatka), dok se ishodi koji nisu u skladu s očekivanjima atribuiraju nestabilnim uzrocima (trudu i sreći). Kako se uspjeh žena očekuje manje od uspjeha muškaraca, manja je vjerojatnost da će uspjeh žene biti atribuiran njenoj sposobnosti i trudu, a veća da će biti pripisan sreći ili lakoći zadatka, nego uspjeh muškarca. Također, budući da se neuspjeh žena očekuje više od neuspjeha muškaraca, veća je vjerojatnost da će se neuspjeh žene pripisati nedostatku sposobnosti i truda, a manja da će se pripisati težini zadatka i lošoj sreći, nego neuspjeh muškarca. Deaux navodi da predviđanja u vezi s atribuiranjem karakteristikama zadatka nisu pouzdana jer se zadatak može smatrati i stabilnim i nestabilnim uzrokom (Tablica 2). Ona ističe da će takve razlike u očekivanjima i rezultirajuće razlike u atribucijama biti najjače izražene u maskulinim zadacima.

Hansen i O'Leary (1985, prema Swim i Sanna, 1996) predlažu model kompenzacije. Za razliku od Deaux, oni smatraju da četiri atribucije, sposobnost, trud, zadatak i sreća, ne predstavljaju jasno stabilne i nestabilne (ili internalne i eksternalne) uzroke. Te su atribucije, naime, u međusobno kompenzatornom odnosu, u smislu povećavanja i umanjivanja, u kojem atribucije trudu, zadatku i sreći ukazuju na umanjivanje uloge sposobnosti kao uzroka nekog ponašanja. Hansen i O'Leary, na

temelju literature iz ovog područja, zaključuju da je vjerojatnije da će se umanjivanje uloge sposobnosti pojaviti pri atribuiranju postignuća žene nego muškarca, te na maskulinim zadacima nego na femininim zadacima. Kao mogući razlog ovog obrasca navode opće očekivanje da se žene više trude, rade na lakšim zadacima i imaju više sreće, ili da žene imaju niže sposobnosti i niži nivo postignuća nego muškarci. Druga mogućnost koju navode je da su atribucije svjesno vođene željom da se održi postojeće stanje. Oni smatraju da ovaj obrazac vrijedi i za uspjeh i za neuspjeh (Tablica 2).

TABLICA 2. Dva modela atribuiranja uspjeha i neuspjeha, ovisno o spolu aktera

MODEL	USPJEH				NEUSPJEH			
	visoka sposobnost	veliki trud	lak zadatak	sreća	niska sposobnost	mali trud	težak zadatak	loša sreća
Očekivanje (Deaux, 1984)	M	Ž	/	Ž	Ž	M	/	M
Kompenzacija (Hansen i O'Leary, 1985)	M	Ž	Ž	Ž	M	Ž	Ž	Ž

Izvor: Swim i Sanna, 1996.

LEGENDA: M – vjerojatnije je da će muškarac dobiti određenu atribuciju nego žena

Ž – vjerojatnije je da će žena dobiti određenu atribuciju nego muškarac

/ - Deux nema predviđanja za atribuciju zadatka, ali ako zadatak shvatimo kao stabilan uzrok, kao što to predlaže Weiner, onda za uspjeh vrijedi oznaka M, a za neuspjeh oznaka Ž

Osnovna razlika između Deauxinog modela očekivanja i modela kompenzacije Hansena i O'Learyja je u predviđanjima za neuspjeh (što se vidi u Tablici 2). Modeli daju suprotna predviđanja za atribuiranje neuspjeha muškaraca i žena sposobnosti, trudu i sreći. Razlike postoje i za atribuiranje uspjeha zadatku, ako se zadatak smatra stabilnim uzrokom.

Navedeni modeli se u svojim predviđanjima oslanjaju na kauzalnu dimenziju stabilnosti. Neki autori se u svojim zaključcima oslanjaju na dimenziju mjesta uzročnosti. Jackson i sur. (1993, prema Swim i Sanna, 1996) u pregledu istraživanja zaključuju da se postignuće koje nije u skladu sa stereotipom pripisuje eksternalnim uzrocima (kao što su

karakteristike zadatka i sreća) ili internalnim nestabilnim uzrocima (npr. trudu), dok se postignuće koje je u skladu sa stereotipom atribuirano internalnim stabilnim uzrocima (npr. sposobnosti). Sukladno tome, uspjeh žena se češće atribuirao sreći, lakoći zadatka ili velikom trudu nego uspjeh muškaraca, a neuspjeh muškaraca se češće atribuirao eksternalnim uzrocima ili internalnim nestabilnim uzrocima nego neuspjeh žena.

Hipotezu o očekivanju koju predlaže Deaux neki su autori (Deaux & Emswiller, 1974; Feather & Simon, 1975; Feldman-Summers & Kiesler, 1974, prema Ross & Fletcher, 1985) pokušali provjeriti manipuliranjem uratka u "muškim" i "ženskim" zadacima. Hipoteza je potvrđena na "muškim" zadacima, ali na "ženskim" zadacima nije nađena potvrda njene inverzije. Jedan od razloga bio je u poteškoći da se pronađu zadaci u kojima bi se očekivao lošiji uradak muškaraca od žena. Rosenfield i Stephan (1978, prema Ross & Fletcher, 1985) su manipulirali spolnu prikladnost zadatka tako što su ispitanicima dali isti zadatak, ali su polovini ispitanika rekli da taj zadatak pruža informaciju o maskulinosti, a drugoj polovini o femininosti. U ovom eksperimentu dobivena je potvrda za Deauxinu hipotezu na "maskulinim" zadacima, kao i za inverziju tog obrasca na "femininim" zadacima. Hruška (2000) je pokazala da je u tipično muškom zanimanju (tokar) uspjeh muškarca očekivaniji nego uspjeh žena, a neuspjeh žena očekivaniji od neuspjeha muškaraca, dok za tipično žensko zanimanje (odgajateljica) vrijedi suprotni obrazac. Rezultati meta analize Swima i Sanne (1996) pokazuju trend koji potvrđuje Deauxin model očekivanja (navedeni trend za tipično muške zadatke i obrnuti za tipično ženske zadatke), iako dobiveni efekti nisu jako veliki.

Stereotipi o osobama homoseksualne orijentacije

Mnoga istraživanja o stereotipima i predrasudama vezanim uz homoseksualne osobe prvenstveno su usredotočena na komponentu devijantnosti kod homoseksualnosti. Tako su "spolno abnormalan", "mentalno bolestan", "pogrešno prilagođen" neki od uobičajenih opisa homoseksualnih osoba (Simmons, 1965; Kite & Deaux, 1986; Leitner & Cado, 1982; Steffensmeier & Steffensmeier, 1974, prema Kite, 1999). Istraživanja se bave i tzv. homofobijom, koja se odnosi na jaki, iracionalni strah od homoseksualaca, kao i općenito na negativne stavove i ponašanja prema njima (Fyfe, 1983, prema Hyde, 1994). Nešto su rjeđa istraživanja koja se bave specifičnijim sadržajem stereotipa o

homoseksualnim osobama i povezanošću tih stereotipa s generaliziranim sustavom uvjerenja o spolovima (Kite & Deaux, 1987). U nastavku će biti opisani nalazi nekih od potonjih istraživanja.

Kite i Deaux (1987) navode da stereotipi o osobama muške i ženske homoseksualne orijentacije predstavljaju poseban slučaj spolnih stereotipa. Uvjerenja o homoseksualnim osobama povezana su s općim uvjerenjima o ženama i muškarcima.

Klasični teoretičari seksualnosti (Freud, 1905, Ellis 1915, prema Kite & Deaux, 1987) kao objašnjenje uzroka homoseksualnosti predlagali su teoriju inverzije, prema kojoj se neke osobe toliko jako identificiraju s roditeljem suprotnog spola da preuzmu njegove ili njene karakteristike. Zato im ponašanje postaje slično ponašanju koje je karakteristično za suprotni spol, a seksualno ih privlače osobe istog spola. Ova teorija nije empirijski potvrđena, npr. Storms (1978, prema Kite & Deaux, 1987) je pokazao da je povezanost između maskuliniteta i femininiteta i spolne orijentacije izuzetno niska. Međutim, pokazalo se da kod ljudi postoji implicitno vjerovanje u teoriju inverzije, tj. smatraju da homoseksualne osobe imaju karakteristike suprotnog spola. Tako je u jednom od nacionalnih istraživanja provedenih u SAD gotovo 70% ispitanika izjavilo da se homoseksualni muškarci ponašaju poput žena (Levitt & Klassen, 1974, prema Kite, 1999). Istraživanje stereotipnih uvjerenja provedeno na uzorku građana u Škotskoj pokazalo je da ispitanici vjeruju da homoseksualne žene više sliče prosječnom muškarcu na standardnom setu osobina ličnosti, a homoseksualni muškarci prosječnoj ženi (Taylor, 1983, prema Kite, 1999). Pokazalo se da ovi zaključci vrijede i u obrnutom smjeru, tako da informacija o specifičnim karakteristikama navodi na zaključke o spolnoj orijentaciji. Storms, Stivers, Lambers i Hill (1981, prema Kite & Deaux, 1987) pokazali su da ispitanici za žene koje se opisuje kao muškobanjaste češće pretpostavljaju da su homoseksualno orijentirane nego za žene koje se opisuje kao ženstvene. Dew (1985, prema Kite, 1999) je zamolila studente da vrednuju privlačnost žena snimljenih na fotografijama, a potom im je rekla da je polovica žena na fotografijama lezbijske orijentacije, te ih je zamolila da odrede koje su to. U pravilu, žene na fotografijama koje nisu djelovale privlačno bile su smatrane lezbijkama. Deaux i Lewis (1984) pokazale su da informacija o spolnoj ulozi ili osobinama koja nije konzistentna sa spolom (npr. muškarac koji ima feminine karakteristike) povećava vjerojatnost da će takva osoba biti smatrana homoseksualnom.

Kite i Deaux (1987) provele su istraživanje u kojem je od ispitanika najprije zatraženo da sami napišu karakteristike muških heteroseksualaca, muških homoseksualaca, ženskih heteroseksualki i ženskih homoseksualki (slučajnim rasporedom je određeno koju će ciljnu skupinu ispitanik opisivati), a zatim su na skali koja mjeri četiri komponente spolnih stereotipa koje su predložili Deaux i Lewis (1983) trebali procijeniti vjerojatnost da takva osoba posjeduje određene maskuline ili feminine karakteristike. Rezultati na obje mjere pokazali su da postoji veća percipirana sličnost između homoseksualnih muškaraca i heteroseksualnih žena, nego između homoseksualnih muškaraca i heteroseksualnih muškaraca ili homoseksualnih žena. Također, veća je percipirana sličnost homoseksualnih žena s heteroseksualnim muškarcima nego s bilo kojom od druge dvije skupine. Pokazalo se i da ispitanici percipiraju veće razlike između homoseksualnih i heteroseksualnih muškaraca nego između homoseksualnih i heteroseksualnih žena, što autorice objašnjavaju time da su homoseksualni muškarci uočljiviji u društvenoj zajednici, osobito zbog porasta oboljelih od AIDS-a, pa ljudi možda zato imaju jasnije formirane stereotipe o njima nego o ženskim osobama homoseksualne orijentacije.

Zanimljive su i razlike u procjenama muških i ženskih ispitanika koje su dobivene u ovom istraživanju. Muški ispitanici percipirali su veću sličnost između žena homoseksualne orijentacije i muškaraca heteroseksualne orijentacije nego žene, a žene su percipirale veću sličnost između muškaraca homoseksualne orijentacije i žena heteroseksualne orijentacije nego muškarci. Autorice navode da se, iako su prethodna istraživanja pokazala da muškarci imaju negativnije stavove prema homoseksualcima od žena, ni jedno od dotadašnjih istraživanja nije bavilo spolnim razlikama u stereotipima o homoseksualnim osobama. One smatraju da je mogući uzrok dobivene razlike to da ispitanici na svoju poziciju heteroseksualne osobe muškog ili ženskog spola gledaju kao na referentnu točku i percipiraju da se homoseksualna osoba suprotnog spola približava toj poziciji. Zato heteroseksualni muškarci mogu percipirati homoseksualnu ženu kao sličniju sebi, a heteroseksualne žene mogu percipirati sličnijim sebi homoseksualnog muškarca.

Dakle, stereotipi o muškim i ženskim osobama homoseksualne orijentacije razlikuju se, i to u skladu s implicitnim vjerovanjem u teoriju inverzije. Kite i Deaux (1987) navode da je spolna orijentacija općenito zanemaren aspekt spolnih stereotipa,

iako istraživanja jasno ukazuju na to da spolna orijentacija na sistematičan način utječe na stereotipe o muškarcima i ženama.

U svjetlu navedenih istraživanja može se pretpostaviti da će informacija o spolnoj orijentaciji muških i ženskih aktera djelovati i na kauzalne atribucije njihovog postignuća na maskulinim i femininim zadacima. Kako bismo provjerili utjecaj ove informacije na kauzalne atribucije promatrača, polazimo od Weinerovog modela atribucije postignuća i njegove postavke da su izvori formiranja kauzalnih atributa specifične informacije kao što su prošlo iskustvo, socijalne norme, ishod aktivnosti, karakteristike zadatka, te od njegove klasifikacije uzroka na kauzalnim dimenzijama mjesta uzročnosti, stabilnosti i podložnosti kontroli. U skladu s navedenim formulirali smo cilj i probleme istraživanja.

2. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Ovim istraživanjem željeli smo utvrditi utječe li informacija o spolnoj orijentaciji aktera na to kako će promatrač atribuirati postignuće te osobe na tipično muškom i tipično ženskom zadatku.

U skladu s ciljem istraživanja formulirali smo sljedeće probleme:

1. Ispitati postoje li razlike u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima na pojedinim kauzalnim dimenzijama (mjesto uzročnosti, stabilnost i podložnost kontroli).

2. Ispitati postoje li razlike u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima ovisno o spolu promatrača.

U istraživanju polazimo od sljedećih hipoteza:

- Uspjeh heteroseksualnog muškarca u tipično muškom zadatku procijenit će se internalnije i stabilnije od neuspjeha heteroseksualnog muškarca, a neuspjeh heteroseksualne žene u tipično muškom zadatku procijenit će se internalnije i stabilnije od uspjeha heteroseksualne žene.

- Neuspjeh heteroseksualnog muškarca u tipično ženskom zadatku procijenit će se internalnije i stabilnije od uspjeha heteroseksualnog muškarca, a uspjeh heteroseksualne žene u tipično ženskom zadatku procijenit će se internalnije i stabilnije od neuspjeha heteroseksualne žene.

- Neuspjeh homoseksualnog muškarca u tipično muškom zadatku procijenit će se internalnije i stabilnije od uspjeha homoseksualnog muškarca, a uspjeh homoseksualne žene u tipično muškom zadatku procijenit će se internalnije i stabilnije od neuspjeha homoseksualne žene.

- Uspjeh homoseksualnog muškarca u tipično ženskom zadatku procijenit će se internalnije i stabilnije od neuspjeha homoseksualnog muškarca, a neuspjeh

homoseksualne žene u tipično ženskom zadatku procijenit će se internalnije i stabilnije od uspjeha homoseksualne žene.

- Uspjeh muškarca (i heteroseksualnog i homoseksualnog) procijenit će se podložnijim kontroli od neuspjeha i uspjeh žene (i heteroseksualne i homoseksualne) podložnijim kontroli od neuspjeha.

- Zbog jako malog broja prijašnjih istraživanja na osnovi kojih bismo mogli pretpostaviti kakve bi bile razlike između muških i ženskih promatrača na koje se odnosi naš drugi problem, postavljamo nul-hipotezu da između muških i ženskih promatrača nema razlike u procjenama uzroka uspjeha i neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima na kauzalnim dimenzijama mjesta uzročnosti, stabilnosti i podložnosti kontroli.

3. METODOLOGIJA

3.1. Nacrt istraživanja

U ovom istraživanju primijenjen je eksperimentalni nacrt faktorijalnog tipa. Nezavisne varijable su bile: spol aktera priče, spolna orijentacija aktera priče, vrsta zadatka, postignuće i spol ispitanika (promatrača). Zavisne varijable su ispitanikove procjene uzroka događaja na kauzalnim dimenzijama mjesta uzročnosti, stabilnosti i podložnosti kontroli.

Nacrt istraživanja može se prikazati na sljedeći način:

$2(\text{spol aktera priče} - \text{muški ili ženski}) \times 2(\text{spolna orijentacija aktera priče} - \text{homoseksualna ili heteroseksualna}) \times 2(\text{vrsta zadatka} - \text{muški ili ženski}) \times 2(\text{postignuće} - \text{uspjeh ili neuspjeh}) \times 2(\text{spol ispitanika} - \text{muški ili ženski}).$

Eksperimentalna manipulacija nezavisnim varijablama ostvarena je konstrukcijom eksperimentalnih priča. Ispitanikove procjene uzroka događaja na kauzalnim dimenzijama mjesta uzročnosti, stabilnosti i podložnosti kontroli prikupili smo primjenom Russellove skale kauzalnih dimenzija.

3.2. Ispitanici

Ispitanici su bili učenici prvih, drugih, trećih i četvrtih razreda gimnazije "Lucijan Vranjanin" u Zagrebu. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 409 ispitanika, 212 ženskih i 197 muških. U predistraživanju je sudjelovalo 59 ispitanika (33 ženskih i 26 muških), učenika dva treća razreda. U glavnom istraživanju sudjelovalo je 350 ispitanika (179 ženskih i 171 muških), a upitnik jednog ispitanika nije uzet u obradu jer je bio nepotpun. U glavnom istraživanju ispitano je 14 razreda – tri prva, tri druga, četiri treća i četiri četvrta razreda.

3.3. Priče za eksperimentalnu manipulaciju

Kako bismo odgovorili na postavljene probleme, sastavili smo šesnaest eksperimentalnih priča. U pričama je varirana informacija o spolu aktera (muškarac / žena), spolnoj orijentaciji aktera (heteroseksualna / homoseksualna orijentacija), vrsti zadatka (muški zadatak / ženski zadatak) i postignuću (uspjeh / neuspjeh).

Ranijim istraživanjima utvrđeno je da atribuiranje postignuća muškaraca i žena ovisi o prirodi zadatka. Feldman-Summers i Kiesler (1974, prema Hruška, 2000) navode da je vjerojatnije da se izvedba u laboratorijskim zadacima (npr. rješavanje logičkih problema) procijeni kao rezultat sreće (priroda zadatka određuje uzrok) nego postignuće u stvarnom životu. Zato je u nekim istraživanjima (npr. Hruška, 2000) ispitanicima prezentirana informacija o postignuću u zanimanjima. Kako postoji mogućnost da bi se u našem istraživanju neuspjeh homoseksualnog aktera u nekom zanimanju (tj. dobivanje otkaza) mogao jednostavno pripisati diskriminaciji od strane drugih zbog njegove spolne orijentacije, odlučili smo da se u pričama navodi postignuće u jednokratnim zadacima iz stvarnog života. U svrhu određivanja tipično muškog i tipično ženskog zadatka provedeno je predistraživanje.

U predistraživanju je sudjelovalo 59 ispitanika iz dva treća razreda (33 ženskih i 26 muških). U upitniku smo tražili od ispitanika da za svako od navedenih zanimanja procijene, na skali od 7 stupnjeva, da li je vjerojatnije da će u navedenom zanimanju uspjeti muškarac ili je vjerojatnije da će uspjeti žena. Ispitanici su dali procjene za osam zadataka.

Na primjer:

ZAMIJENITI GUMU NA AUTU		
vjerojatnije je da će uspjeti muškarac	3-----2-----1-----0-----1-----2-----3	vjerojatnije je da će uspjeti žena

Uputa ispitanicima je glasila: "Sudjelujete u ispitivanju iz područja socijalne psihologije. Molim Vas da za svaki od navedenih zadataka procijenite na skali, u skladu s Vašim mišljenjem, da li je vjerojatnije da će u navedenom zadatku uspjeti žena ili muškarac. Ovdje nema točnih ili netočnih odgovora, već nam je važno Vaše mišljenje. Ispitivanje je anonimno, pa Vas molim da iskreno odgovarate".

Ispitanicima je ispunjavanje upitnika pojašnjeno riječima: "Vaš je zadatak da zaokružite jedan od brojeva na svakoj skali. Ako smatrate da je uspjeh u navedenom zadatku vjerojatniji za muškarca, zaokružite broj bliže tom opisu, a ako smatrate da je uspjeh vjerojatniji za žene, zaokružite broj bliže tom opisu. Što se više slažete s opisom zaokružite broj bliže opisu. Ako mislite da je uspjeh jednako vjerojatan i za muškarca i za ženu, zaokružite nulu".

Kako bismo statistički obradili podatke, skale su transformirane u skale od 1 do 7, gdje se 1 odnosi na lijevi kraj skale ("vjerojatnije je da će uspjeti muškarac"), a 7 na desni kraj skale ("vjerojatnije je da će uspjeti žena"). Rezultati predistraživanja su pokazali da su ispitanici različito procijenili različite zadatke. Zadatak za koji je procijenjeno da je najvjerojatnije da će muškarac u njemu uspjeti uzeli smo za tipičan muški zadatak (zamijeniti gumu na autu), a zadatak za koji je procijenjeno da je najvjerojatnije da će u njemu uspjeti žena uzeli smo za tipičan ženski zadatak (sašiti haljinu). Prosječne procjene za ova dva zanimanja pokazale su se statistički značajno različitim ($t= 19.067$; $df=58$; $p<0.01$). Rezultati za sve procjenjivane zadatke su u Tablici 3.

TABLICA 3. Rezultati predispitivanja za sve procjenjivane zadatke ($N=59$)

ZADATAK	M	σ	MIN	MAX	C	D
Sašiti haljinu	6.19	1.03	2	7	6	7
Napraviti tortu	5.41	1.25	2	7	6	4
Napraviti nekome frizuru	5.39	1.13	3	7	6	6
Napisati lirsku pjesmu	4.14	0.99	1	7	4	4
Sastaviti kompjuterski program	2.83	1.09	1	5	3	4
Zamijeniti osigurač	2.54	1.09	1	4	3	3
Popraviti kazetofon	2.25	1.15	1	5	2	1
Zamijeniti gumu na autu	1.85	0.91	1	5	2	2

LEGENDA: M – aritmetička sredina
 σ – standardna devijacija
 MIN – najmanja procjena
 MAX – najveća procjena
 C – centralna vrijednost
 D – dominantna vrijednost

Zadatke "Zamijeniti gumu na autu" i "Sašiti haljinu" smo koristili kao tipično muški i tipično ženski zadatak u eksperimentalnim pričama. Eksperimentalna manipulacija nezavisnim varijablama ostvarena je konstrukcijom priča koje sadržavaju različite kombinacije informacija. Struktura priča prikazana je u Tablici 4, a sve priče su navedene u Prilogu I.

TABLICA 4. *Struktura priča za manipulaciju nezavisnim varijablama*

SPOL AKTERA	SPOLNA ORIJENTACIJA AKTERA	VRSTA ZADATAKA	POSTIGNUĆE	EKSPERIMENTALNE PRIČE
Muški	Heteroseksualna	Muški zadatak	Uspjeh	MHeMU
			Neuspjeh	MHeMN
		Ženski zadatak	Uspjeh	MHeŽU
			Neuspjeh	MHeŽN
	Homoseksualna	Muški zadatak	Uspjeh	MHoMU
			Neuspjeh	MHoMN
		Ženski zadatak	Uspjeh	MHoŽU
			Neuspjeh	MHoŽN
Ženski	Heteroseksualna	Muški zadatak	Uspjeh	ŽHeMU
			Neuspjeh	ŽHeMN
		Ženski zadatak	Uspjeh	ŽHeŽU
			Neuspjeh	ŽHeŽN
	Homoseksualna	Muški zadatak	Uspjeh	ŽHoMU
			Neuspjeh	ŽHoMN
		Ženski zadatak	Uspjeh	ŽHoŽU
			Neuspjeh	ŽHoŽN

3.4. Skala kauzalnih dimenzija

Skalu kauzalnih dimenzija konstruirao je Russell (1982). Konstrukciju ove skale potaknuo je nedostatak prethodnih atribucijskih istraživanja, a to je pogrešna pretpostavka da istraživači mogu ispravno smjestiti ispitanikove uzročne atribucije na kauzalne dimenzije (Russell to naziva "fundamental attribution researcher error" - osnovna pogreška istraživača atribucija). Weiner (1985) navodi da smještaj kauzalnih atributa na kauzalne dimenzije može varirati od osobe do osobe i od situacije do situacije. Tako i ispitanik može sasvim drugačije od istraživača percipirati određeni uzrok i objektivna klasifikacija uzroka na kauzalne dimenzije može odudarati od ispitanikove subjektivne klasifikacije koja je predmet istraživanja. Skala kauzalnih dimenzija je konstruirana kako bi omogućila da ispitanici sami opišu uzrok na kauzalnim dimenzijama koje je predložio Weiner.

Skala se sastoji od tri subskale, to su subskala mjesta uzročnosti, subskala stabilnosti i subskala podložnosti kontroli. Subskala mjesta uzročnosti pruža nam uvid u ispitanikovu procjenu internalnosti/eksternalnosti uzroka, subskala stabilnosti pruža uvid u procjenu stabilnosti/nestabilnosti uzroka, a subskala podložnosti kontroli u procjenu podložnosti kontroli/nepodložnosti kontroli. Svaka subskala sastoji se od tri čestice. Svaku česticu čini skala od devet stupnjeva s čije se lijeve strane nalazi jedna karakteristika uzroka, a s desne njoj suprotna karakteristika uzroka. Ukupan rezultat na svakoj subskali računa se tako da se zbroje ispitanikove procjene na svim česticama koje čine tu subskalnu. Veći rezultati na subskalama mjesta uzročnosti, stabilnosti i podložnosti kontroli ukazuje na to da ispitanik uzrok ponašanja percipira internalnijim, stabilnijim i podložnijim kontroli. Mogući raspon rezultata na svakoj dimenziji kreće se od 3 do 27. Cronbachov alfa koeficijent za subskalnu mjesta uzročnosti iznosi 0.87, za subskalnu stabilnosti 0.84 i za subskalnu podložnosti kontroli 0.73. Korelacije između subskala kreću se od 0.19 do 0.28 (Russell, 1982).

U ovom istraživanju željeli smo izbjeći osnovnu pogrešku koju čine istraživači atribucija, pa smo tražili od ispitanika da sami procijene na kauzalnim dimenzijama one uzroke koje su smatrali odgovornima za postignuće određene osobe, pomoću Russellove skale kauzalnih dimenzija (Prilog II).

3.5. Postupak

Ispitivanje je trajalo tri dana, provedeno je 17., 19. i 21. veljače 2003. godine. Nekoliko dana prije samog ispitivanja ispitivač je stupio u kontakt s psihologom škole i prikupio podatke o broju svih učenika u prvim, drugim, trećim i četvrtim razredima te o broju učenika i učenica. Kako je spol promatrača važna varijabla u istraživanju, unaprijed je utvrđen redoslijed kojim smo dijelili priče u razredima. Redoslijed priča je bio sljedeći: MHeMU, MHeMN, MHeŽU, MHeŽN, MHoMU, MHoMN, MHoŽU, MHoŽN, ŽHeMU, ŽHeMN, ŽHeŽU, ŽHeŽN, ŽHoMU, ŽHoMN, ŽHoŽU, ŽHoŽN, a nakon zadnje priče opet bismo krenuli ispočetka istim rasporedom. U razredu u kojem smo počeli s ispitivanjem prvi ispitanik je dobio priču MHeMU, sljedeći je dobio priču MHeMN i tako dalje utvrđenim redoslijedom do zadnjeg ispitanika u razredu. Prvi ispitanik u slijedećem razredu dobio je priču koja je prema rasporedu slijedila priču koju je dobio zadnji ispitanik u prethodnom razredu. Na taj način postignut je približno podjednak broj ispitanika u svim situacijama, kao i približno podjednak broj ispitanika oba spola u svim situacijama (Tablica 5).

TABLICA 5. Raspored muških i ženskih ispitanika u eksperimentalnim situacijama

EKSP. SITUACIJA	MHeMU		MHeMN		MHeŽU		MHeŽN		MHoMU		MHoMN		MHoŽU		MHoŽN	
SPOL ISPITANIKA	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
BROJ ISPITANIKA	10	12	9	13	10	12	9	13	9	13	11	11	12	10	12	10
EKSP. SITUACIJA	ŽHeMU		ŽHeMN		ŽHeŽU		ŽHeŽN		ŽHoMU		ŽHoMN		ŽHoŽU		ŽHoŽN	
SPOL ISPITANIKA	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
BROJ ISPITANIKA	12	10	10	12	12	10	9	12	13	9	12	9	10	12	10	11

LEGENDA:

MHeMU - muškarac heteroseksualne orijentacije postigao uspjeh u muškom zadatku
 MHeMN - muškarac heteroseksualne orijentacije postigao neuspjeh u muškom zadatku
 MHeŽU - muškarac heteroseksualne orijentacije postigao uspjeh u ženskom zadatku
 MHeŽN - muškarac heteroseksualne orijentacije postigao neuspjeh u ženskom zadatku
 MHoMU - muškarac homoseksualne orijentacije postigao uspjeh u muškom zadatku
 MHoMN - muškarac homoseksualne orijentacije postigao neuspjeh u muškom zadatku
 MHoŽU - muškarac homoseksualne orijentacije postigao uspjeh u ženskom zadatku
 MHoŽN - muškarac homoseksualne orijentacije postigao neuspjeh u ženskom zadatku
 ŽHeMU - žena heteroseksualne orijentacije postigla uspjeh u muškom zadatku
 ŽHeMN - žena heteroseksualne orijentacije postigla neuspjeh u muškom zadatku
 ŽHeŽU - žena heteroseksualne orijentacije postigla uspjeh u ženskom zadatku
 ŽHeŽN - žena heteroseksualne orijentacije postigla neuspjeh u ženskom zadatku
 ŽHoMU - žena homoseksualne orijentacije postigla uspjeh u muškom zadatku
 ŽHoMN - žena homoseksualne orijentacije postigla neuspjeh u muškom zadatku
 ŽHoŽU - žena homoseksualne orijentacije postigla uspjeh u ženskom zadatku
 ŽHoŽN - žena homoseksualne orijentacije postigla neuspjeh u ženskom zadatku

Prema rasporedu dogovorenim s psihologom škole i pojedinim profesorima odlazili smo u razrede. Ispitivanje je provedeno grupno po razredima i trajalo je oko 15 minuta u pojedinom razredu. Na početku ispitivanja u svakom razredu ispitivač je rekao svoje ime i predstavio se ovim riječima: "Apsolventica sam na Odsjeku za psihologiju. U okviru izrade diplomskog rada provodim ispitivanje, pa vas molim da u njemu sudjelujete kao ispitanici. Unaprijed vam zahvaljujem."

Nakon predstavljanja ispitivač je rekao opće upute: "Sada će vam kolega podijeliti upitnike i dobit ćete objašnjenje o čemu se radi i uputu o tome što je vaš zadatak. Na prvoj stranici u gornjem desnom kutu upišite današnji datum i zaokružite vaš spol. Molim vas da pričekate da svi to učine i ne prelistavate upitnik jer ćemo najprije svi zajedno

proći kroz uputu a onda ćete vi krenuti s radom". (Primjer upitnika nalazi se u Prilogu III).

Nakon što su svi upisali tražene podatke, ispitivač je pročitao uputu, a ispitanici su ga pratili na svojim primjercima. Uputa je glasila: "Sudjelujete u ispitivanju o tome kako ljudi objašnjavaju uzroke nekog događaja. Vaš je zadatak da pažljivo pročitate kratku priču koja se nalazi na sljedećoj stranici, a zatim, u skladu s vašim mišljenjem, opišete uzrok navedenog događaja na zadanim skalama. Ovdje nema točnih i netočnih odgovora, važno je da izrazite svoje mišljenje".

Nakon pročitane upute ispitivač je pobliže objasnio ispitanicima na koji način će procijeniti uzrok navedenog događaja na skalama. Na školskoj ploči je prikazan primjer:

A 1----2----3----4----5----6----7----8----9 B

Ispitivač se obratio ispitanicima sljedećim riječima: "Na lijevoj strani skale od devet stupnjeva nalazi se jedan opis uzroka, a na desnoj drugi opis uzroka. Vaš je zadatak da zaokružite jedan od brojeva na svakoj skali. Ako smatrate da opis na lijevoj strani skale bolje opisuje uzrok, zaokružiti ćete na skali broj koji je bliže tom opisu. Ako smatrate da opis na desnoj strani skale bolje opisuje uzrok, zaokružiti ćete broj koji je bliže tom opisu. Dakle, što se više slažete s opisom, zaokružiti ćete broj koji mu je bliže. Broj 5 je neutralan, zaokružiti ćete ga ako se ne možete odlučiti između dva opisa uzroka. Ako netko ima pitanje, neka digne ruku pa ću doći do njega. Molim vas da počnete s radom".

Kad su ispitanici završili s radom, prikupili smo upitnike i zahvalili se ispitanicima i nastavnicima na suradnji i vremenu.

4. REZULTATI I RASPRAVA

4.1. Kauzalna dimenzija mjesta uzročnosti

Kako bismo ispitali postoje li razlike u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima na dimenziji mjesta uzročnosti, proveli smo analizu varijance za nezavisne uzorke na toj dimenziji. Rezultati su prikazani u Tablici 6.

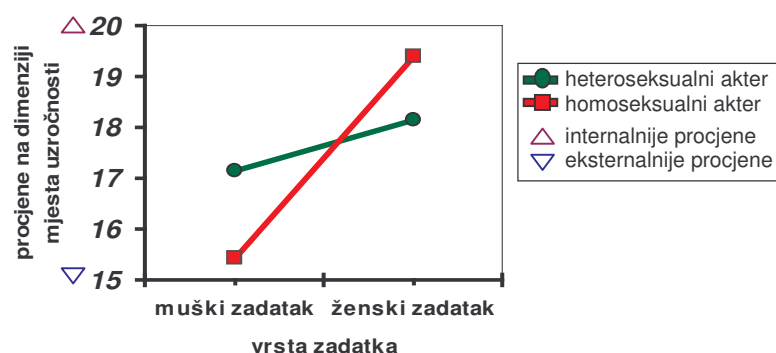
U Tablici 6 možemo vidjeti da se statistički značajnim pokazao glavni efekt vrste zadatka ($F=17,797$; $p<0,01$). Procjene ispitanika za ženski zadatak ($M=18,75$) bile su internalnije nego za muški zadatak ($M=16,29$). Razlog ovakvog rezultata najvjerojatnije možemo tražiti u samoj prirodi zadataka koje smo odabrali kao tipično muški i tipično ženski u ovom istraživanju. Zadatak koji smo koristili kao tipično ženski bio je "sašiti haljinu", a zadatak koji smo koristili kao tipično muški bio je "promijeniti gumu na autu". Ispitanici su postignuće aktera (i uspjeh i neuspjeh) u ženskom zadatku pripisali internalnijim uzrocima nego u muškom. Moguće je da su ispitanici gledali na šivanje haljine kao na zadatak za koji su potrebni određeni talent i kreativnost, veći nego za mijenjanje gume na autu. Taj je zadatak obično i dugotrajniji od mijenjanja gume, pa su mogli smatrati da je potrebno i nešto veće zalaganje. Kako ovi uzroci spadaju u internalne uzroke postignuća, moguće je da je zato i dobivena ova razlika.

TABLICA 6. Završna tablica ANOVA-e na rezultatima svih ispitanika, na dimenziji mjesta uzročnosti ($N = 349$)

Izvor varijabiliteta	F	p
GLAVNI EFEKTI		
Spol ispitanika	0,054	0,816
Spol aktera	1,388	0,240
Spolna orijentacija aktera	0,321	0,571
Vrsta zadatka	17,797	0,000
Postignuće	0,140	0,708
INTERAKCIJSKI EFEKTI		
Spol ispitanika x spol aktera	0,412	0,522
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera	0,014	0,906
Spol ispitanika x vrsta zadatka	0,038	0,845
Spol ispitanika x postignuće	0,831	0,363
Spol aktera x spolna orijentacija aktera	0,452	0,502
Spol aktera x vrsta zadatka	0,010	0,922
Spol aktera x postignuće	0,175	0,676
Spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	6,517	0,011
Spolna orijentacija aktera x postignuće	0,016	0,899
Vrsta zadatka x postignuće	3,262	0,072
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera	0,016	0,898
Spol ispitanika x spol aktera x vrsta zadatka	0,021	0,885
Spol ispitanika x spol aktera x postignuće	1,242	0,266
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	0,140	0,708
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x postignuće	0,909	0,341
Spol ispitanika x vrsta zadatka x postignuće	0,548	0,460
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	0,040	0,842
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x postignuće	0,292	0,589
Spol aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,565	0,453
Spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	1,463	0,227
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	1,229	0,269
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x postignuće	0,251	0,616
Spol ispitanika x spol aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,611	0,435
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,339	0,561
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	1,915	0,167
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,064	0,800

U Tablici 6 možemo vidjeti da je statistički značajan interakcijski efekt spolne orijentacije aktera i vrste zadatka ($F=6,517$; $p<0,05$). Postignuće heteroseksualnog aktera u muškom zadatku ($M=17,14$) procijenjeno je internalnije od postignuća homoseksualnog aktera ($M=15,43$) ($t=2,030$; $p<0,05$), dok između procjena za postignuće homoseksualnog ($M=19,38$) i heteroseksualnog aktera ($M=18,13$) u ženskom zadatku nema statistički značajne razlike ($t=-1,626$; $p>0,05$). Taj interakcijski efekt je vidljiv i na Slici 4.

SLIKA 4. *Grafički prikaz interakcije spolne orijentacije aktera i vrste zadatka na dimenziji mjesta uzročnosti*

Također, na Slici 4 možemo vidjeti da je postignuće homoseksualnog aktera u ženskom zadatku procijenjeno internalnije ($M=19,38$) od postignuća homoseksualnog aktera u muškom zadatku ($M=15,43$) ($t=-4,910$; $p<0,01$), dok između procjena za postignuće heteroseksualnog aktera u muškom i ženskom zadatku nema statistički značajne razlike ($t=-1,226$; $p>0,05$).

Ovdje možemo reći i da se naša hipoteza o interakciji spola aktera, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća na dimenziji mjesta uzročnosti nije potvrdila. Naša se hipoteza temelji na rezultatima istraživanja koja su pokazala da postoji stereotip o tome da homoseksualni muškarci posjeduju karakteristike heteroseksualnih žena, dok su homoseksualne žene po svojim karakteristikama sličnije heteroseksualnim muškarcima (npr. Levitt & Klassen, 1974; Taylor, 1983; Kite & Deaux, 1987). Na osnovi toga pretpostavili smo da bi informacija o spolnoj orijentaciji muškog ili ženskog aktera mogla djelovati i na obrazac atribucije postignuća u tipično muškom i tipično ženskom

zadatku. U Tablici 7 navedene su prosječne procjene na dimenziji mjesta uzročnosti s obzirom na spol aktera, spolnu orijentaciju aktera, vrstu zadatka i postignuće. Možemo vidjeti da rezultati uglavnom slijede očekivani trend, ali razlike nisu statistički značajne, što je vjerojatno i zbog relativno malog broja ispitanika u svakoj od 16 skupina.

TABLICA 7. Prosječne procjene na dimenziji mjesta uzročnosti s obzirom na spol aktera, spolnu orijentaciju aktera, vrstu zadatka i postignuće (N = 349)

SPOL AKTERA	SPOLNA ORIJENTACIJA AKTERA	VRSTA ZADATAKA	POSTIGNUĆE	M	σ	N
Muški	Heteroseksualna	Muški Zadatak	Uspjeh	17,77	5,477	22
			Neuspjeh	16,59	5,279	22
		Ženski Zadatak	Uspjeh	18,05	5,884	22
			Neuspjeh	18,64	4,077	22
	Homoseksualna	Muški Zadatak	Uspjeh	15,50	6,774	22
			Neuspjeh	16,64	5,000	22
		Ženski Zadatak	Uspjeh	21,32	3,551	22
			Neuspjeh	18,36	5,113	22
Ženski	Heteroseksualna	Muški Zadatak	Uspjeh	16,36	5,628	22
			Neuspjeh	17,82	6,702	22
		Ženski Zadatak	Uspjeh	18,82	5,049	22
			Neuspjeh	16,95	4,790	21
	Homoseksualna	Muški Zadatak	Uspjeh	14,09	5,309	22
			Neuspjeh	15,48	4,273	21
		Ženski Zadatak	Uspjeh	19,45	5,697	22
			Neuspjeh	18,33	5,927	21

Statistički značajnom pokazala se samo interakcija spolne orijentacije aktera i vrste zadatka, što nije očekivano jer smo pretpostavljali i utjecaj spola aktera (muško/žensko) i postignuća (uspjeh/neuspjeh). Razliku u procjenama postignuća između homoseksualnih i heteroseksualnih osoba, koja se pokazala značajnom na muškom zadatku, nismo očekivali, jer bi se u skladu sa stereotipom na ovom zadatku trebao javiti sličan obrazac u procjenama za muške homoseksualce i ženske heteroseksualke (niže procjene za uspjeh, više za neuspjeh), te za ženske homoseksualke i muške heteroseksualce (više procjene za uspjeh, niže za neuspjeh), pa ukupno ne bi bilo razlike

u procjenama postignuća između heteroseksualnih i homoseksualnih aktera. U Tablici 7 možemo vidjeti da su procjene za uspjeh u muškom zadatku i za muške i za ženske osobe homoseksualne orijentacije prilično niske (15,50 i 14,09) u odnosu na ostale vrijednosti u tablici, što je naravno utjecalo na to da aritmetička sredina za postignuće homoseksualnih aktera na muškom zadatku bude tako niska. Ovakva prosječna procjena za uspjeh homoseksualnog muškarca u muškom zadatku nije tako iznenađujuća – vjerojatno je u skladu sa stereotipom o ženskim karakteristikama muškog homoseksualca većina ispitanika njegov uspjeh pripisala nekim vanjskim uzrocima, a ne npr. sposobnosti, što je obrazac koji se javlja i za heteroseksualne žene. No ponešto čudi ovako niska prosječna procjena na dimenziji mjesta uzročnosti za uspjeh homoseksualne žene na muškom zadatku, što i nije u skladu s tzv. implicitnom teorijom inverzije (očekivali bismo da procjene budu visoke, kao i za heteroseksualnog muškarca). Ipak, treba reći da su Kite i Deaux (1987) pokazale da ispitanici percipiraju veće razlike između homoseksualnih i heteroseksualnih muškaraca nego između homoseksualnih i heteroseksualnih žena, što objašnjavaju time da su homoseksualni muškarci uočljiviji u društvenoj zajednici, osobito zbog porasta oboljelih od AIDS-a, pa ljudi možda zato imaju jasnije formirane stereotipe o njima nego o ženskim osobama homoseksualne orijentacije. Također, vjerojatno su naši ispitanici svoje procjene uzroka uspjeha u muškom zadatku ponešto i "prenaglasili" (tj. dali ekstremnije eksternalne procjene) kada je bila prezentirana informacija o homoseksualnoj orijentaciji aktera, u odnosu na procjene za heteroseksualne aktere, osobito ako imaju negativne stavove prema homoseksualcima općenito (npr. zato su mogli pomalo "podcijeniti" njihov uspjeh na muškom zadatku i pripisati ga više vanjskim faktorima).

4.2. Kauzalna dimenzija stabilnosti

Kako bismo ispitali postoje li razlike u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima na dimenziji stabilnosti, proveli smo analizu varijance za nezavisne uzorke na toj dimenziji. Rezultati su prikazani u Tablici 8.

U Tablici 8 možemo vidjeti da je statistički značajan glavni efekt postignuća ($F=13,750$; $p<0,01$). Ispitanici su uspjeh ($M=14,22$) pripisali stabilnijim uzrocima od neuspjeha ($M=11,67$). Russell (1982) ukazuje na to da postoji opća tendencija da se uzroci uspjeha procjenjuju stabilnijima, kao i internalnijima i podložnijima kontroli. Ross (1977, prema Hruška, 2000) navodi da se uspjeh općenito više očekuje od neuspjeha, koji je neočekivan i neobičan, a ispitivanja (Feather & Simon, 1971; Miller & Ross, 1975, prema Kamenov 1991) su pokazala da postoji tendencija atribuiranja očekivanih rezultata stabilnim faktorima, a neočekivanih nestabilnim. Ljudi općenito nemaju namjeru da ne uspiju, odnosno ulažu trud da bi uspjeli te takav ishod i očekuju, dok je neuspjeh neočekivan. Tendencija da se uspjeh procjenjuje stabilnije od neuspjeha je u osnovi vezana za procjene vlastitog uspjeha/neuspjeha, no čini se da općenito postoji tendencija da se i vlastiti i uspjeh drugih ljudi pripisuje stabilnijim uzrocima od neuspjeha.

Na dimenziji stabilnosti statistički se značajnom pokazala i interakcija spola promatrača i postignuća, kao i interakcija spola promatrača, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća. Ovi rezultati detaljnije će biti opisani u poglavlju 4.4., koje se odnosi na razlike između muških i ženskih ispitanika, dok ćemo se ovdje usmjeriti na dobiveni interakcijski efekt spola aktera, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća.

TABLICA 8. Završna tablica ANOVA-e na rezultatima svih ispitanika, na dimenziji stabilnosti ($N = 349$)

Izvor varijabiliteta	F	p
GLAVNI EFEKTI		
Spol ispitanika	2,814	0,094
Spol aktera	0,030	0,863
Spolna orijentacija aktera	1,314	0,253
Vrsta zadatka	0,263	0,609
Postignuće	13,750	0,000
INTERAKCIJSKI EFEKTI		
Spol ispitanika x spol aktera	0,367	0,545
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera	0,164	0,686
Spol ispitanika x vrsta zadatka	0,003	0,956
Spol ispitanika x postignuće	25,845	0,000
Spol aktera x spolna orijentacija aktera	0,088	0,766
Spol aktera x vrsta zadatka	0,577	0,448
Spol aktera x postignuće	0,493	0,483
Spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	2,102	0,148
Spolna orijentacija aktera x postignuće	0,917	0,339
Vrsta zadatka x postignuće	0,239	0,625
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera	0,261	0,610
Spol ispitanika x spol aktera x vrsta zadatka	1,231	0,268
Spol ispitanika x spol aktera x postignuće	0,228	0,633
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	0,026	0,872
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x postignuće	3,255	0,072
Spol ispitanika x vrsta zadatka x postignuće	2,873	0,091
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	2,808	0,095
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x postignuće	0,852	0,357
Spol aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,484	0,487
Spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,360	0,549
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	0,901	0,343
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x postignuće	0,075	0,785
Spol ispitanika x spol aktera x vrsta zadatka x postignuće	3,844	0,051
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	8,079	0,005
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	19,458	0,000
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,716	0,398

U Tablici 8 možemo vidjeti da je na kauzalnoj dimenziji stabilnosti značajan interakcijski efekt spola aktera, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća ($F=19,458$; $p<0,01$). Prosječne procjene navedene su u Tablici 9.

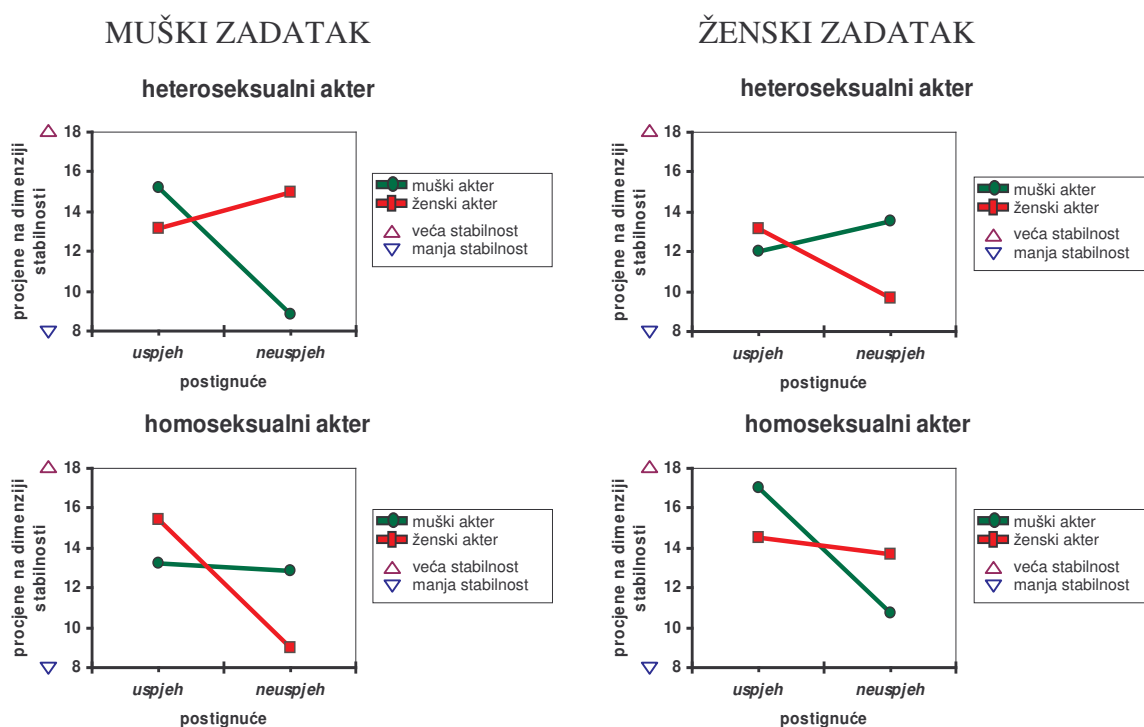
TABLICA 9. *Prosječne procjene na dimenziji stabilnosti s obzirom na spol aktera, spolnu orijentaciju aktera, vrstu zadatka i postignuće (N = 349)*

SPOL AKTERA	SPOLNA ORIJENTACIJA AKTERA	VRSTA ZADATAKA	POSTIGNUĆE	M	σ	N
Muški	Heteroseksualna	Muški Zadatak	Uspjeh	15,23	6,546	22
			Neuspjeh	8,82	4,666	22
		Ženski Zadatak	Uspjeh	12,05	7,254	22
			Neuspjeh	13,50	8,146	22
	Homoseksualna	Muški Zadatak	Uspjeh	13,23	7,329	22
			Neuspjeh	12,86	7,492	22
		Ženski Zadatak	Uspjeh	17,00	6,317	22
			Neuspjeh	10,73	6,041	22
Ženski	Heteroseksualna	Muški Zadatak	Uspjeh	13,18	7,781	22
			Neuspjeh	15,00	7,105	22
		Ženski Zadatak	Uspjeh	13,14	5,768	22
			Neuspjeh	9,67	5,553	21
	Homoseksualna	Muški Zadatak	Uspjeh	15,41	6,367	22
			Neuspjeh	9,00	5,109	21
		Ženski Zadatak	Uspjeh	14,50	6,631	22
			Neuspjeh	13,67	9,123	21

Pokazalo se da je u tipično muškom zadatku uspjeh heteroseksualnog muškarca procijenjen stabilnije od neuspjeha ($t=3,739$; $p<0,01$), dok između procjena za uspjeh i neuspjeh heteroseksualne žene u tom zadatku nema statistički značajne razlike ($t=-0,804$, $p>0,05$). Također, u tipično muškom zadatku je uspjeh homoseksualne žene procijenjen stabilnije od neuspjeha ($t=3,630$; $p<0,01$), dok se procjene za uspjeh i neuspjeh homoseksualnog muškarca u tom zadatku ne razlikuju statistički značajno ($t=-0,163$; $p>0,05$). U tipično ženskom zadatku uspjeh heteroseksualne žene procijenjen je stabilnije od neuspjeha ($t=2,010$; $p<0,05$), a između procjena za uspjeh i neuspjeh heteroseksualnog muškarca nema statistički značajne razlike ($t=-0,625$; $p>0,05$). Također, uspjeh

homoseksualnog muškarca u tipično ženskom zadatku procijenjen je stabilnije od neuspjeha ($t=3,366$; $p<0,01$), dok između procjena za uspjeh i neuspjeh homoseksualne žene u ovom zadatku nema statistički značajne razlike ($t=0,344$; $p>0,05$). Grafički prikaz ove interakcije možemo vidjeti na Slici 5.

SLIKA 5. Grafički prikaz interakcije spola aktera, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća na dimenziji stabilnosti

Dakle, obrazac atribucije postignuća koji u određenom zadatku vrijedi za osobu heteroseksualne orijentacije, u istom zadatku vrijedi i za osobu suprotnog spola homoseksualne orijentacije. Na primjer, u ženskom zadatku stabilnije je procijenjen uspjeh od neuspjeha heteroseksualne žene, a isto vrijedi i za procjene za homoseksualnog muškarca; u muškom zadatku stabilnije je procijenjen uspjeh od neuspjeha heteroseksualnog muškarca, a isto vrijedi i za procjene uspjeha i neuspjeha homoseksualne žene. Kite i Deaux (1987) navode da kod ljudi postoji implicitno vjerovanje u teoriju inverzije, tj. smatraju da homoseksualne osobe imaju karakteristike suprotnog spola. Tako postoji stereotip o femininim karakteristikama homoseksualnog muškarca, odnosno o maskulinim karakteristikama homoseksualne žene. Deaux (1984, prema Swim i Sanna, 1996) ukazuje na to da se ishodi koji su u skladu s očekivanjima

atribuiraju stabilnim uzrocima, dok se ishodi koji nisu u skladu s očekivanjima atribuiraju nestabilnim uzrocima. Kako su prema Deauxinom modelu stereotipi u osnovi razlika u očekivanju, iz ovih razloga se vjerojatno i javio sličan obrazac u atribuciji postignuća heteroseksualnih osoba i osoba suprotnog spola homoseksualne orijentacije u tipično muškom odnosno tipično ženskom zadatku.

Zanimljivo je da su procjene za uspjeh homoseksualnog muškarca u tipično ženskom zadatku čak više od procjena za uspjeh heteroseksualne žene u tipično ženskom zadatku ($t=2,119$; $p<0,05$). Kako Kite i Deaux (1987) ističu, ljudi imaju prilično jasne stereotipe o muškarcima homoseksualne orijentacije, jasnije nego za npr. žene homoseksualne orijentacije. Možda su zbog stereotipa o njihovoj "feminiziranosti", ispitanici koji su dobili kao podražajni materijal priču o homoseksualnom muškarcu dali nešto ekstremnije procjene uzroka njegovog uspjeha u ženskom zadatku na dimenziji stabilnosti, tj. pomalo su "prenaglasili" svoje procjene jer se radi o homoseksualcu (čini se da su osobito muški ispitanici davali ekstremnije procjene, o čemu će kasnije biti više riječi). Također, kako je zadatak koji smo koristili kao tipično ženski bio "sašiti haljinu", a čini se, kako navodi Sailer (1994), da postoji stereotip da se muški homoseksualci razumiju u modu i dizajn, možda je i to razlog ovako visokih procjena za uspjeh muškog homoseksualca u ovom zadatku.

Naše su hipoteze bile da će uspjeh heteroseksualnog muškarca (odnosno homoseksualne žene) u muškom zadatku biti procijenjen stabilnije od neuspjeha, dok će neuspjeh heteroseksualne žene (odnosno homoseksualnog muškarca) biti procijenjen stabilnije od uspjeha. Ove su se pretpostavke samo djelomično potvrdile, jer između procjena za uspjeh i neuspjeh heteroseksualne žene (odnosno homoseksualnog muškarca) u muškom zadatku nije bilo statistički značajne razlike. Sasvim slično tome, i hipoteze koje se odnose na postignuće aktera u ženskom zadatku samo su djelomično potvrđene. Ove se hipoteze temelje na Deauxinom modelu očekivanja (1984) i na nalazima istraživanja koje navode Swim i Sanna (1996) u svojoj meta-analizi. Ipak, kako Swim i Sanna (1996) navode, ti efekti nisu jako veliki i nisu dobiveni u svim istraživanjima. Kako u našem istraživanju broj ispitanika u svakoj od 16 nezavisnih skupina nije velik, moguće je da se i zbog toga navedene razlike nisu pokazale značajnima. Također, u budućim istraživanjima bilo bi korisno ispitati stereotipe o muškarcima i ženama heteroseksualne i homoseksualne orijentacije, jer su kod ispitanika sa stereotipima ove razlike vjerojatno izraženije.

4.3. Kauzalna dimenzija podložnosti kontroli

Kako bismo ispitali postoje li razlike u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima na dimenziji podložnosti kontroli, proveli smo analizu varijance za nezavisne uzorke na toj dimenziji. Rezultati su prikazani u Tablici 10.

U Tablici 10. možemo vidjeti da je statistički značajan glavni efekt vrste zadatka ($F=4,728$; $p<0,05$). Postignuće u ženskom zadatku procijenjeno je podložnijim kontroli ($M=17,61$) nego u muškom zadatku ($M=16,37$). Drugim riječima, ispitanici su procijenili da je osoba mogla više utjecati na postignuće (uspjeh ili neuspjeh) u šivanju haljine, nego u mijenjanju gume. Jedno objašnjenje ovakvog rezultata bilo bi da ispitanici smatraju da je za tipično muški zadatak, tj. mijenjanje gume, potrebna veća sposobnost, što je uzrok koji nije podložan kontroli. Ipak, kako smo na dimenziji mjesta uzročnosti dobili da se postignuće u ženskom zadatku procjenjuje internalnijim uzrocima nego u muškom, a sposobnost također spada u internalne uzroke, ovo je objašnjenje upitno. Kako za šivanje haljine obično treba više vremena nego za mijenjanje gume na autu, vjerojatnije je da su ispitanici procijenili da je za taj zadatak potrebno i više zalaganja (npr. treba uložiti određeno vrijeme kako bi se zadatak obavio), što spada u uzroke podložne kontroli osobe, pa je stoga možda i došlo do ove razlike.

Statistički značajnim pokazao se i glavni efekt postignuća ($F=12,403$; $p<0,01$). Ispitanici uspjeh pripisuju uzrocima koji su podložniji kontroli ($M=17,94$) nego neuspjeh ($M=16,02$). Dakle, uspjeh se pripisuje uzrocima koji su pod kontrolom osobe, osoba je utjecala na pojavu uspješnog ishoda, dok se neuspjeh pripisuje uzrocima koji su manje podložni kontroli, tj. osoba je na takav ishod mogla manje utjecati. Russell (1982) navodi da se uzroci uspjeha procjenjuju internalnije, stabilnije i podložnije kontroli od uzroka neuspjeha. Ross (1977, prema Hruška, 2000) navodi da je uspjeh planiran i posljedica postupaka osobe, dok je neuspjeh neočekivan i neplaniran, te se pojavljuje usprkos nastojanjima osobe da uspije. Razlika u procjenjivanju podložnosti kontroli uspjeha i neuspjeha može imati obrambenu funkciju, tako da se neuspjeh pripisuje uzrocima koje se nije moglo kontrolirati, pa je i odgovornost osobe za neuspjeh manja. Iako se ovo objašnjenje primarno odnosi na procjenjivanje uzroka vlastitog uspjeha/neuspjeha, čini se da postoji opća tendencija da se uzroci uspjeha procjenjuju podložnijima kontroli nego

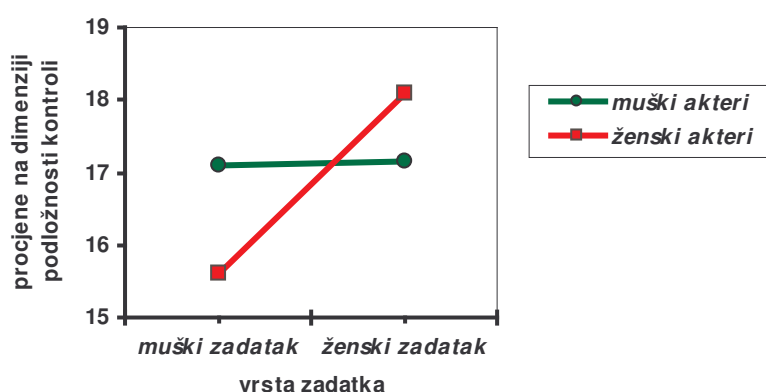
TABLICA 10. Završna tablica ANOVA-e na rezultatima svih ispitanika, na dimenziji podložnosti kontroli (N = 349)

Izvor varijabiliteta	F	p
GLAVNI EFEKTI		
Spol ispitanika	0,119	0,730
Spol aktera	0,354	0,552
Spolna orijentacija aktera	0,738	0,391
Vrsta zadatka	4,728	0,030
Postignuće	12,403	0,000
INTERAKCIJSKI EFEKTI		
Spol ispitanika x spol aktera	0,026	0,873
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera	0,979	0,323
Spol ispitanika x vrsta zadatka	1,980	0,160
Spol ispitanika x postignuće	0,018	0,893
Spol aktera x spolna orijentacija aktera	0,001	0,971
Spol aktera x vrsta zadatka	5,235	0,023
Spol aktera x postignuće	0,123	0,726
Spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	2,902	0,089
Spolna orijentacija aktera x postignuće	1,056	0,305
Vrsta zadatka x postignuće	1,658	0,199
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera	0,973	0,325
Spol ispitanika x spol aktera x vrsta zadatka	0,812	0,368
Spol ispitanika x spol aktera x postignuće	0,547	0,460
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	2,165	0,142
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x postignuće	0,073	0,788
Spol ispitanika x vrsta zadatka x postignuće	0,997	0,319
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	0,107	0,743
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x postignuće	1,454	0,229
Spol aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,055	0,814
Spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,000	0,996
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka	0,461	0,498
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x postignuće	0,005	0,941
Spol ispitanika x spol aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,058	0,810
Spol ispitanika x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,832	0,362
Spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	0,385	0,536
Spol ispitanika x spol aktera x spolna orijentacija aktera x vrsta zadatka x postignuće	2,403	0,122

uzroci neuspjeha. Ovaj rezultat dobiva se u mnogim istraživanjima i u skladu je s našom polaznom hipotezom.

U Tablici 10 možemo vidjeti da je značajan interakcijski efekt spola aktera i vrste zadatka ($F=5,235$; $p<0,05$). Ispitanici su postignuće ženskog aktera u muškom zadatku procijenili manje podložnim kontroli ($M=15,62$) od postignuća ženskog aktera u ženskom zadatku ($M=18,10$) ($t=-2,901$, $p<0,01$), dok između procjena za postignuće muškog aktera u muškom i ženskom zadatku nema statistički značajne razlike ($t=0,046$; $p>0,05$). Taj interakcijski efekt možemo vidjeti i na Slici 6.

SLIKA 6. Grafički prikaz interakcije spola aktera i vrste zadatka na dimenziji podložnosti kontroli

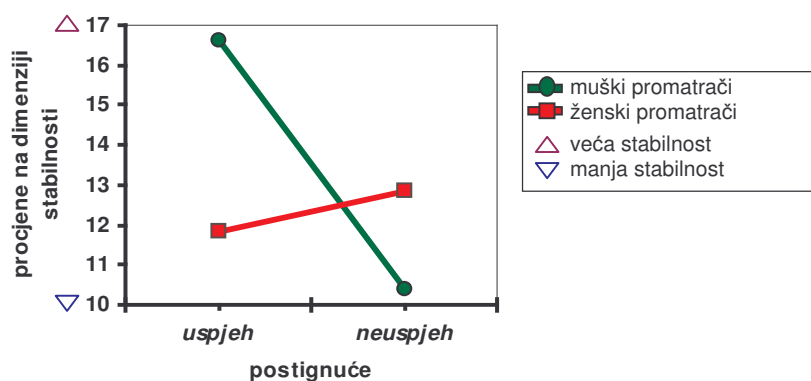

Istraživanja su pokazala da se uspjeh žena (osobito u muškom zadatku) češće pripisuje faktorima kao što su sreća ili zalaganje, a neuspjeh nedostatku sposobnosti (prema Ross & Fletcher, 1985). Moguće je da su naši ispitanici također uspjeh ženske osobe u muškom zadatku nešto više pripisali sreći, a neuspjeh nedostatku sposobnosti, što su uzroci koji nisu podložni kontroli, pa je stoga dobiven ovakav ukupni rezultat. Postignuće (i uspjeh i neuspjeh) ženske osobe na ženskom zadatku procijenjeno je pak podložnijim kontroli od postignuća na muškom zadatku. Kako smo ranije naveli, uzrok postignuća u ženskom zadatku općenito je procijenjen internalnije i podložnije kontroli od uzroka postignuća u muškom zadatku. Kako je zalaganje faktor koji je podložan kontroli (a uz to i internalan), možemo pretpostaviti da su ispitanici u većem stupnju pripisali postignuće žena na njihovom "tipičnom" zadatku ovom faktoru (uspjeh zalaganju, a neuspjeh nedovoljnom zalaganju osobe).

4.4. Razlike između muških i ženskih promatrača

U Tablici 8 možemo vidjeti da se statistički značajnim pokazao interakcijski efekt spola ispitanika (promatrača) i postignuća ($F=25,845$; $p<0,01$) na kauzalnoj dimenziji stabilnosti. Muški ispitanici uzrok uspjeha procjenjuju stabilnijim ($M=16,61$) od ženskih ispitanika ($M=11,82$) ($t=4,978$; $p<0,01$), dok uzrok neuspjeha procjenjuju manje stabilnim ($M=10,38$) od ženskih ispitanika ($M=12,84$) ($t=-2,321$; $p<0,05$). Kod ženskih ispitanika nema statistički značajne razlike između procjena za uspjeh i neuspjeh ($t=-1,025$; $p>0,05$). Taj interakcijski efekt možemo vidjeti i na Slici 7.

SLIKA 7. Grafički prikaz interakcije spola promatrača i postignuća na dimenziji stabilnosti

Istraživanja su pokazala da je tipično da muškarci više očekuju uspjeh nego žene (Deaux, 1976; Feldman-Summers & Kiesler, 1974, prema Kamenov, 1991). Taj se nalaz odnosi na vlastito postignuće, ali možemo pretpostaviti da muškarci zbog svoje orijentacije na uspjeh i od drugih ljudi općenito više očekuju uspjeh od neuspjeha, te je stoga i dobivena ova razlika na dimenziji stabilnosti.

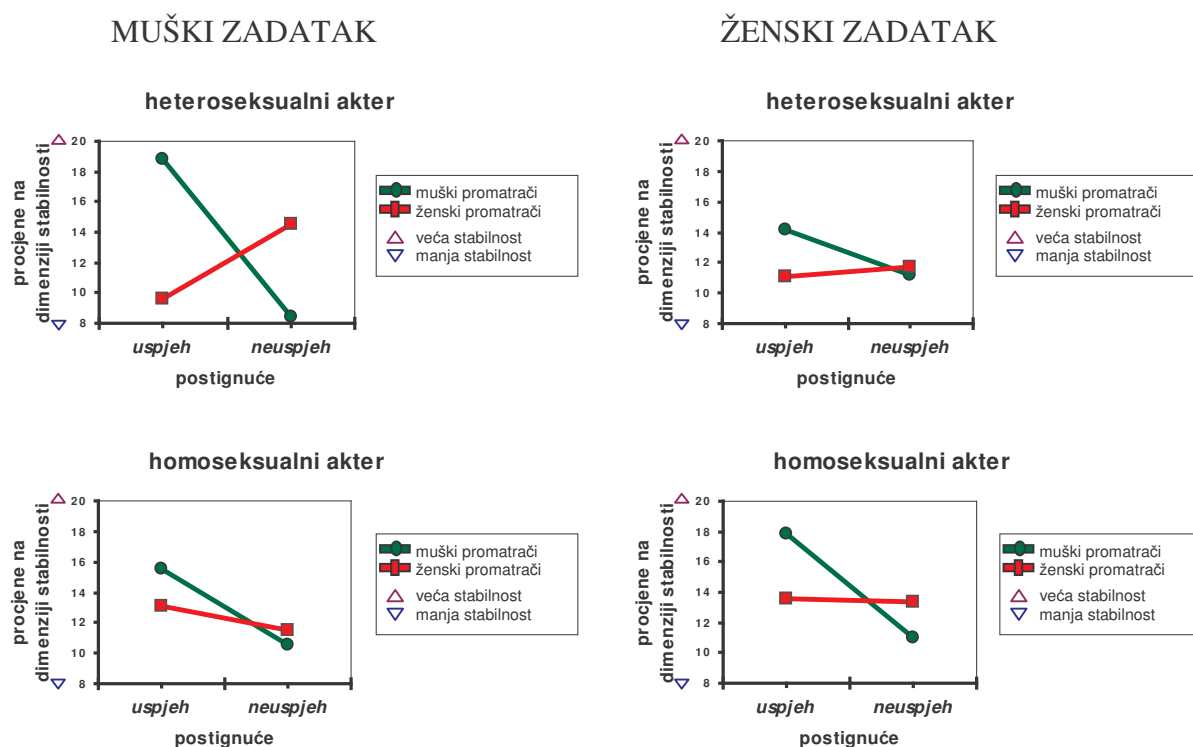
Nadalje, statistički značajnim pokazao se i interakcijski efekt spola ispitanika (promatrača), spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća ($F=8,079$; $p<0,01$) na kauzalnoj dimenziji stabilnosti. Prosječne procjene navedene su u Tablici 11.

TABLICA 11. *Prosječne procjene na dimenziji stabilnosti s obzirom na spol promatrača, spolnu orijentaciju aktera, vrstu zadatka i postignuće (N = 349)*

SPOL PROMATRAČA	SPOLNA ORIJENTACIJA AKTERA	VRSTA ZADATAKA	POSTIGNUĆE	M	σ	N
Muški	Heteroseksualna	Muški zadatak	Uspjeh	18,82	5,333	22
			Neuspjeh	8,42	5,157	19
		Ženski zadatak	Uspjeh	14,14	6,643	22
			Neuspjeh	11,44	7,358	18
	Homoseksualna	Muški zadatak	Uspjeh	15,59	7,787	22
			Neuspjeh	10,52	6,680	23
		Ženski zadatak	Uspjeh	17,91	6,156	22
			Neuspjeh	11,05	7,543	22
Ženski	Heteroseksualna	Muški zadatak	Uspjeh	9,59	5,704	22
			Neuspjeh	14,56	6,621	25
		Ženski zadatak	Uspjeh	11,05	6,114	22
			Neuspjeh	11,76	7,207	25
	Homoseksualna	Muški zadatak	Uspjeh	13,05	5,719	22
			Neuspjeh	11,50	6,763	20
		Ženski zadatak	Uspjeh	13,59	6,284	22
			Neuspjeh	13,33	7,977	21

Pokazalo se da su muški promatrači uzrok uspjeha heteroseksualnog aktera u muškom zadatku procijenili stabilnije od ženskih promatrača ($t=5,542$; $p<0,01$), dok su ženski promatrači uzrok neuspjeha heteroseksualnog aktera u muškom zadatku procijenili stabilnije od muških promatrača ($t=3,341$; $p<0,01$). U procjenama za uspjeh i neuspjeh homoseksualnog aktera u muškom zadatku nema razlike između muških i ženskih promatrača, kao ni u procjenama za uspjeh i neuspjeh heteroseksualnog aktera u ženskom zadatku. Međutim, uspjeh homoseksualnog aktera u muškom zadatku su muški promatrači procijenili stabilnijim od ženskih promatrača ($t=2,302$; $p<0,05$), dok u procjenama za neuspjeh nema statistički značajne razlike ($t=0,967$; $p>0,05$). Taj interakcijski efekt možemo vidjeti i na Slici 8.

SLIKA 8. Grafički prikaz interakcije spola promatrača, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća na dimenziji stabilnosti

Utjecaj varijable spola aktera nije se pokazao značajnim, tako da govorimo o homoseksualnom ili heteroseksualnom akteru bez obzira na spol. Ipak, ako odvojeno pogledamo kako su muški i ženski ispitanici (promatrači) procjenjivali postignuće muških i ženskih aktera, razlozi dobivenih razlika bit će jasniji. Kako smo ranije pokazali govoreći o interakciji spola ispitanika i postignuća na dimenziji stabilnosti, muški ispitanici stabilnijim procjenjuju uzrok uspjeha, a manje stabilnim uzrok neuspjeha, pa se taj efekt pokazao i ovdje. Muški ispitanici na muškom zadatku daju visoke procjene za uspjeh i niske procjene za neuspjeh i muškaraca i žena, iako su procjene za uspjeh muškog aktera nešto više, a za neuspjeh muškog aktera nešto niže nego za ženskog aktera. Međutim, ženske ispitanice su dale podjednake procjene za uspjeh i neuspjeh muškog aktera u muškom zadatku (aritmetičke sredine su 11,50 i 11,46), dok su njihove procjene za uspjeh ženskog aktera prilično niske ($M=7,30$) a za neuspjeh ženskog aktera visoke ($M=17,92$). To je naravno utjecalo na to da ukupna aritmetička sredina njihovih procjena za uspjeh heteroseksualnih aktera bude niska, a za neuspjeh visoka. Kako Deaux (1984, prema Swim i Sanna, 1996) navodi, izvedba koja je

u skladu s očekivanjima pripisuje se stabilnim uzrocima, a izvedba koja nije u skladu s očekivanjima pripisuje se nestabilnim uzrocima. Čini se da su naše ispitanice više očekivale neuspjeh, a manje uspjeh žene u muškom zadatku, u skladu sa spolnim stereotipom. Moguće je da su ispitanice smatrale da je za uspjeh u mijenjanju gume potrebna velika fizička snaga, te su neuspjeh žene pripisale faktorima kao što je težina zadatka ili nedostatak sposobnosti, što su stabilni uzroci, a uspjeh pomoći nekog drugog, što je nestabilan uzrok. Naravno, o ovome možemo samo nagađati, osobito jer se efekt spola aktera ovdje nije pokazao statistički značajnim i broj ispitanica u svakoj skupini nije velik.

Naveli smo i da muški promatrači uzrok uspjeha homoseksualnog aktera u ženskom zadatku procjenjuju stabilnije od ženskih promatrača. Ako pogledamo odvojeno procjene muških promatrača za muške i ženske aktere, možemo vidjeti da postoji tendencija da muški promatrači daju više procjene za uspjeh muškog homoseksualca u ženskom zadatku ($M=20,08$), a ne toliko visoke za uspjeh žene homoseksualne orijentacije ($M=15,30$). Kako smo ranije naveli, Kite i Deaux (1987) su u svom istraživanju pokazale da muški ispitanici percipiraju veću sličnost između žena homoseksualne orijentacije i muškaraca heteroseksualne orijentacije od ženskih ispitanika, a žene percipiraju veću sličnost između muškaraca homoseksualne orijentacije i žena heteroseksualne orijentacije nego muškarci, međutim one spominju i da postoji nedostatak drugih istraživanja koja se bave spolnim razlikama u stereotipima o homoseksualnim osobama. Ispitanici u istraživanju Kite i Deaux bili su američki studenti, pa ne mora značiti da ovi rezultati vrijede i za naše ispitanike. Možda naši muški ispitanici imaju nešto izraženije stereotipe o femininim karakteristikama muških homoseksualaca od ženskih ispitanika (kao i općenito izraženije stereotipe o muškim nego o ženskim osobama homoseksualne orijentacije), pa su stoga više i očekivali uspjeh homoseksualnog muškarca u ženskom zadatku te je on procijenjen relativno visoko na dimenziji stabilnosti. U istraživanjima se pokazalo (prema Kite, 1984) da muškarci imaju negativnije stavove prema muškarcima homoseksualcima od žena, međutim čine se potrebnim buduća istraživanja koja će ispitati razlike u stereotipima.

Kako osim rezultata istraživanja Kite i Deaux (1987) nemamo podatke na temelju kojih bismo mogli pretpostaviti kakve bi bile razlike između muških i ženskih promatrača u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima, naša je hipoteza bila da se interakcija

spola promatrača, spola aktera, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća na Weinerove tri kauzalne dimenzije neće pokazati statistički značajnom. Ta se hipoteza potvrdila i na dimenziji mjesta uzročnosti ($F=0,064$; $p>0,05$) i na dimenziji stabilnosti ($F=0,716$; $p>0,05$) i na dimenziji podložnosti kontroli ($F=2,403$; $p>0,05$). Ipak, kako je broj muških i ženskih ispitanika u svakoj skupini mali, te kako se interakcija spola promatrača, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća na dimenziji stabilnosti pokazala statistički značajnom, moguće je da bi se na većem broju ispitanika pokazala i interakcija svih pet nezavisnih varijabli na ovoj kauzalnoj dimenziji.

Prijašnja istraživanja u području atribucija pokazala su da postoje razlike u objašnjavanju uzroka postignuća muškaraca i žena. U tim istraživanjima ispitanicima nije bila prezentirana informacija o spolnoj orijentaciji aktera, no rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da utjecaj te informacije na kauzalne atribucije ispitanika postoji - ispitanici ne pripisuju istim uzrocima postignuće heteroseksualnog i homoseksualnog muškarca (ili žene). Čini se da dobivene razlike u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muškaraca i žena u muškim i ženskim zadacima na koje ukazuju prijašnja istraživanja vrijede ako su akteri heteroseksualni, međutim ako su homoseksualni te su razlike, bar na dimenziji stabilnosti, obrnutog smjera.

Swim i Sanna (1996) navode da postoji trend smanjenja broja istraživanja koja se bave utjecajem spola aktera na atribucije promatrača i zaključuju da je to vjerojatno zato što istraživači i teoretičari smatraju da su obrasci ovih utjecaja otkriveni i da stoga daljnja istraživanja nisu potrebna. Ipak, kako Swim i Sanna upozoravaju, nova su istraživanja nužna jer sasvim jasan uvid u razlike u objašnjavanju uspjeha i neuspjeha muškaraca i žena još uvijek nemamo. Čini se da bi buduća istraživanja u obzir trebala uzeti i varijablu spolne orijentacije aktera, kako bi se još više razjasnio njezin utjecaj na kauzalne atribucije promatrača.

Kako su najveće razlike u našem istraživanju dobivene na dimenziji stabilnosti, a stabilnost je povezana s očekivanjem, naši rezultati idu u prilog Deauxinom modelu, koji razlike u atribuiranju uzroka uspjeha i neuspjeha tumači različitim očekivanjima.

5. ZAKLJUČAK

1. Na dimenziji mjesta uzročnosti pokazan je glavni efekt vrste zadatka ($F=17,797$; $p<0,01$). Postignuće u ženskom zadatku procijenjeno je internalnije od postignuća u muškom zadatku. Također, pokazan je interakcijski efekt spolne orijentacije aktera i vrste zadatka ($F=6,517$; $p<0,05$). Postignuće heteroseksualnog aktera u muškom zadatku procijenjeno je internalnije od postignuća homoseksualnog aktera u muškom zadatku, dok između procjena za postignuće heteroseksualnog aktera i homoseksualnog aktera u ženskom zadatku nema statistički značajne razlike. Rezultati nisu u skladu s hipotezom da postoje razlike u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muškaraca i žena homoseksualne i heteroseksualne orijentacije u različitim zadacima na dimenziji mjesta uzročnosti ($F=1,915$; $p>0,05$).

Na dimenziji stabilnosti pokazan je glavni efekt postignuća ($F=13,750$; $p<0,01$). Uspjeh je pripisan stabilnijim uzrocima od neuspjeha. Pokazan je i interakcijski efekt spola aktera, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća ($F=19,458$; $p<0,01$). U tipično muškom zadatku uspjeh heteroseksualnog muškarca procijenjen je stabilnije od neuspjeha, dok između procjena za uspjeh i neuspjeh heteroseksualne žene u tom zadatku nema statistički značajne razlike. Uspjeh homoseksualne žene u tipično muškom zadatku procijenjen je stabilnije od neuspjeha, dok se procjene za uspjeh i neuspjeh homoseksualnog muškarca u tom zadatku ne razlikuju statistički značajno. U tipično ženskom zadatku uspjeh heteroseksualne žene procijenjen je stabilnije od neuspjeha, a između procjena za uspjeh i neuspjeh heteroseksualnog muškarca nema statistički značajne razlike. Uspjeh homoseksualnog muškarca u tipično ženskom zadatku procijenjen je stabilnije od neuspjeha, dok između procjena za uspjeh i neuspjeh homoseksualne žene u ovom zadatku nema statistički značajne razlike. Ovime je djelomično potvrđena polazna hipoteza.

Na dimenziji podložnosti kontroli pokazan je glavni efekt vrste zadatka ($F=4,728$; $p<0,05$). Postignuće u ženskom zadatku procijenjeno je podložijim kontroli od postignuća u muškom zadatku. Također, pokazan je glavni efekt postignuća ($F=12,403$; $p<0,01$). Uspjeh je pripisan uzrocima podložnijim kontroli od neuspjeha, što je u skladu s polaznom hipotezom. Pokazan je i interakcijski efekt spola aktera i vrste zadatka ($F=5,235$; $p<0,05$). Postignuće ženskog aktera u ženskom zadatku procijenjeno je

podložnijim kontroli nego u muškom zadatku, dok između procjena za postignuće muškog aktera u muškom i ženskom zadatku nema razlike.

2. Pokazan je interakcijski efekt spola promatrača i postignuća ($F=25,845$; $p<0,01$) na kauzalnoj dimenziji stabilnosti. Muški ispitanici uzrok uspjeha procjenjuju stabilnijim, a uzrok neuspjeha manje stabilnim od ženskih ispitanika. Pokazan je i interakcijski efekt spola promatrača, spolne orijentacije aktera, vrste zadatka i postignuća ($F=8,079$; $p<0,01$) na kauzalnoj dimenziji stabilnosti. Muški promatrači uzrok uspjeha heteroseksualnog aktera u muškom zadatku procjenjuju stabilnije od ženskih promatrača, dok su ženski promatrači uzrok neuspjeha heteroseksualnog aktera u muškom zadatku procjenjuju stabilnije od muških promatrača. U procjenama za uspjeh i neuspjeh homoseksualnog aktera u muškom zadatku nema razlike između muških i ženskih promatrača, kao ni u procjenama za uspjeh i neuspjeh heteroseksualnog aktera u ženskom zadatku. Uspjeh homoseksualnog aktera u muškom zadatku muški promatrači procjenjuju stabilnijim od ženskih promatrača, dok u procjenama za neuspjeh nema statistički značajne razlike. Razlike između muških promatrača u atribuiranju uspjeha/neuspjeha muških i ženskih aktera heteroseksualne i homoseksualne orijentacije u različitim zadacima nisu se pokazale značajnim ni na dimenziji mjesta uzročnosti ($F=0,064$; $p>0,05$), ni na dimenziji stabilnosti ($F=0,716$; $p>0,05$), ni na dimenziji podložnosti kontroli ($F=2,403$; $p>0,05$), čime je potvrđena polazna hipoteza.

6. LITERATURA

- Deaux, K. & Lewis, L.L. (1984). Structure of Gender Stereotypes: Interrelationships Among Components and Gender Label. *Journal of Personality and Social Psychology* 46(5), 991-1004.
- Devine, P.G. (1989). Stereotypes and Prejudice: Their Automatic and Controlled Components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(1), 5-18.
- Hewstone, M. (1998). *Causal Attribution: From Cognitive Processes to Collective Beliefs*. Basil Blackwell, Oxford.
- Hruška, M. (2000). Ispitivanje utjecaja informacije o spolu aktera na objašnjavanje uspjeha/neuspjeha ovisno o vrsti zanimanja. Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Hyde, J.S. (1994). *Understanding Human Sexuality*. McGraw Hill, New York.
- Kamenov, Ž. (1991). Neke determinante uspjeha i neuspjeha srednjoškolaca. Magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Kelley, H. & Michela, J. L. (1980). Attribution Theory and Research. *Annual Review of Psychology*, 31, 457-501.
- Kite, M.E. (1984). Sex Differences in Attitudes Towards Homosexuals: A Meta-Analytic Review. *Journal of Homosexuality*, 10(1-2), 69-84.
- Kite, M.E. (1999). Susret percepcije sa stvarnošću. Greene, B, i Herek, G.M. (Ur.). *Psihologija muške i ženske homoseksualnosti*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Kite, M.E. & Deaux, K. (1987). Gender Belief Systems: Homosexuality and the Implicit Inversion Theory. *Psychology of Women Quarterly*, 11, 83-96.

- Leyens, J.P., Yzerbyt, V. & Schadron, G. (1994). *Stereotypes and Social Cognition*. SAGE Publications, London.
- Locksley, A., Borgida, E., Brekke, N. & Hepburn, C. (1980). Sex Stereotypes and Social Judgement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(5), 821-831.
- Meyer, J.P. (1980). Causal Attribution for Success and Failure: A Multivariate Investigation of Dimensionality, Formation and Consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(5), 704-718.
- Myers, D.G. (1993). *Social Psychology*. McGraw-Hill, New York.
- Pennington, D.C. (1997). *Osnove socijalne psihologije*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Prosvjeta, Zagreb.
- Ross, M. & Fletcher, G.J.O. (1985). Attribution and Social Perception. Lindsey, V.G. & Aronson, E. (Ed.). *Handbook of Social Psychology 2*. Random House, New York.
- Russell, D. (1982). The Causal Dimension Scale: A Measure of How Individuals Perceive Causes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(6), 1137-1145.
- Sailer, S. (1994). Why lesbians aren't gay. *National Review*, 46(10), 42-46.
- Schaefer, R.T. & Lamm, R.P. (1995). *Sociology*. McGraw-Hill, New York.
- Spence, J.T., Deaux, K. & Helmreich, R.L. (1985). Sex Roles in Contemporary American Society. Lindsey, U.G. & Aronson, E. (Ed.). *Handbook of Social Psychology 2*. Random House, New York.

- Swim, J.K. & Sanna, L.J. (1996). He's Skilled, She's Lucky: A Meta-Analysis of Observer's Attributions for Women's and Men's Successes and Failures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(5), 507-519.
- Weiner, B. (1985). An Attributional Theory of Achievement, Motivation and Emotion. *Psychological Review*, 92(4), 548-573.
- Weiner, B., Russell, D. & Lerman, D. (1979). The Cognition-Emotion Process in Achievement-Related Contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(7), 1211-1220.

7. PRILOZI

SADRŽAJ:

PRILOG I – Priče za eksperimentalnu manipulaciju

PRILOG II – Russellova skala kauzalnih dimenzija

PRILOG III – Primjer primijenjenog upitnika

PRILOG I

Priče za eksperimentalnu manipulaciju

MHeMU:

Ivan Kovač pokušao je zamijeniti probušenu gumu na svom autu i u tome je uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

MHeMN:

Ivan Kovač pokušao je zamijeniti probušenu gumu na svom autu, ali u tome nije uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

MHeŽU:

Ivan Kovač pokušao je sašiti sestri haljinu za školsku priredbu i u tome je uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

MHeŽN:

Ivan Kovač pokušao je sašiti sestri haljinu za školsku priredbu, ali u tome nije uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

MHoMU:

Ivan Kovač pokušao je zamijeniti probušenu gumu na svom autu i u tome je uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj homoseksualnoj vezi sa svojim dečkom Markom.

MHoMN:

Ivan Kovač pokušao je zamijeniti probušenu gumu na svom autu, ali u tome nije uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj homoseksualnoj vezi sa svojim dečkom Markom

MHoŽU:

Ivan Kovač pokušao je sašiti sestri haljinu za školsku priredbu i u tome je uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj homoseksualnoj vezi sa svojim dečkom Markom

MHoŽN:

Ivan Kovač pokušao je sašiti sestri haljinu za školsku priredbu, ali u tome nije uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj homoseksualnoj vezi sa svojim dečkom Markom.

ŽHeMU:

Ivana Kovač pokušala je zamijeniti probušenu gumu na svom autu i u tome je uspjela. Ivana je studentica koja je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojim dečkom Markom.

ŽHeMN:

Ivana Kovač pokušala je zamijeniti probušenu gumu na svom autu ali u tome nije uspjela. Ivana je studentica koja je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojim dečkom Markom.

ŽHeŽU:

Ivana Kovač pokušala je sašiti sestri haljinu za školsku priredbu i u tome je uspjela. Ivana je studentica koja je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojim dečkom Markom.

ŽHeŽN:

Ivana Kovač pokušala je sašiti sestri haljinu za školsku priredbu, ali u tome nije uspjela. Ivana je studentica koja je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojim dečkom Markom.

ŽHoMU:

Ivana Kovač pokušala je zamijeniti probušenu gumu na svom autu i u tome je uspjela. Ivana je studentica koja je u sretnoj dugogodišnjoj homoseksualnoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

ŽHoMN:

Ivana Kovač pokušala je zamijeniti probušenu gumu na svom autu, ali u tome nije uspjela. Ivana je studentica koja je u sretnoj dugogodišnjoj homoseksualnoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

ŽHoŽU:

Ivana Kovač pokušala je sašiti sestri haljinu za školsku priredbu i u tome je uspjela. Ivana je studentica koja je u sretnoj dugogodišnjoj homoseksualnoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

ŽHoŽN:

Ivana Kovač pokušala je sašiti sestri haljinu za školsku priredbu, ali u tome nije uspjela. Ivana je studentica koja je u sretnoj dugogodišnjoj homoseksualnoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

PRILOG II

Russellova skala kauzalnih dimenzija

Što mislite, zašto se to dogodilo? Napišite što je, po vašem mišljenju, uzrok navedenog događaja?

Razmislite o uzroku koji ste napisali. Dolje navedene skale se odnose na Vašu impresiju, odnosno mišljenje o tom uzroku. Na svakoj skali zaokružite broj koji odgovara Vašoj procjeni uzroka.

1. Je li uzrok nešto što:

proizilazi iz osobina aktera	1---2---3---4---5---6---7---8---9	proizilazi iz situacije
------------------------------	-----------------------------------	-------------------------

2. Je li uzrok:

moгуće kontrolirati	1---2---3---4---5---6---7---8---9	nije moguće kontrolirati
---------------------	-----------------------------------	--------------------------

3. Je li uzrok nešto što je

trajno	1---2---3---4---5---6---7---8---9	privremeno
--------	-----------------------------------	------------

4. Je li uzrok nešto što se radi:

s namjerom	1---2---3---4---5---6---7---8---9	bez namjere
------------	-----------------------------------	-------------

5. Je li uzrok nešto što je:

izvan aktera	1---2---3---4---5---6---7---8---9	u samom akteru
--------------	-----------------------------------	----------------

6. Je li uzrok:

promjenjiv u vremenu	1---2---3---4---5---6---7---8---9	stabilan u vremenu
----------------------	-----------------------------------	--------------------

7. Je li uzrok:

vezan uz aktera	1---2---3---4---5---6---7---8---9	vezan za druge
-----------------	-----------------------------------	----------------

8. Je li uzrok nešto:

promjenjivo	1---2---3---4---5---6---7---8---9	nepromjenjivo
-------------	-----------------------------------	---------------

9. Je li uzrok nešto za što:

nitko nije odgovoran	1---2---3---4---5---6---7---8---9	netko je odgovoran
----------------------	-----------------------------------	--------------------

PRILOG III

Primjer primijenjenog upitnika

Datum: _____

SPOL: **M** **Ž**

UPUTA

Sudjelujete u ispitivanju o tome kako ljudi objašnjavaju uzroke nekog događaja. Vaš je zadatak da pažljivo pročitate kratku priču koja se nalazi na slijedećoj stranici, a zatim, u skladu s Vašim mišljenjem, opišete uzrok navedenog događaja na zadanim skalama.

Ovdje nema točnih i netočnih odgovora, važno je da izrazite svoje mišljenje.

Pažljivo pročitajte kratku priču !

Ivan Kovač pokušao je zamijeniti probušenu gumu na svom autu i u tome je uspio. Ivan je student koji je u sretnoj dugogodišnjoj vezi sa svojom djevojkom Marijom.

Što mislite, zašto je Ivan Kovač uspio zamijeniti probušenu gumu na svom autu? Napišite što je, po vašem mišljenju, uzrok navedenog događaja?

Razmislite o uzroku koji ste napisali. Dolje navedene skale se odnose na Vašu impresiju, odnosno mišljenje o tom uzroku. Na svakoj skali zaokružite broj koji odgovara Vašoj procjeni uzroka.

1. Je li uzrok nešto što:

proizilazi iz osobina osobe u priči	1---2---3---4---5---6---7---8---9	proizilazi iz situacije
--	-----------------------------------	----------------------------

2. Je li uzrok:

moгуće kontrolirati	1---2---3---4---5---6---7---8---9	nije moguće kontrolirati
------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

3. Je li uzrok nešto što je

trajno	1---2---3---4---5---6---7---8---9	privremeno
--------	-----------------------------------	------------

4. Je li uzrok nešto što se radi:

s namjerom	1---2---3---4---5---6---7---8---9	bez namjere
------------	-----------------------------------	-------------

5. Je li uzrok nešto što je:

izvan osobe u priči	1---2---3---4---5---6---7---8---9	u samoj osobi u priči
------------------------	-----------------------------------	--------------------------

6. Je li uzrok:

promjenjiv u vremenu	1---2---3---4---5---6---7---8---9	stabilan u vremenu
-------------------------	-----------------------------------	-----------------------

7. Je li uzrok:

vezan uz osobu u priči	1---2---3---4---5---6---7---8---9	vezan za druge
---------------------------	-----------------------------------	-------------------

8. Je li uzrok nešto:

promjenjivo	1---2---3---4---5---6---7---8---9	nepromjenjivo
-------------	-----------------------------------	---------------

9. Je li uzrok nešto za što:

nitko nije odgovoran	1---2---3---4---5---6---7---8---9	netko je odgovoran
-------------------------	-----------------------------------	-----------------------

